

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**Факультет географії, туризму та історії
Кафедра історії**

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Печеніна Н.А.

Реєстраційний № _____

«___» _____ 20__ р.

«___» _____ 20__ р.

**ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЖІНОЧОЇ СИЛИ ТА ВЛАДИ В АНТИЧНОМУ
СВІТІ В СИСТЕМІ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

Кваліфікаційна робота магістрантки
групи ІСм-23

ступінь вищої освіти: магістр

спеціальності: 014.03 Середня освіта
(Історія)

Ярославської Діани Олександрівни

Керівник: канд.. філос.. наук

Панафідін Ігор Олексійович

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS ____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

Члени ЕК _____

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Ярославська Діана Олександрівна, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

Ярославська Діана

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. СТАН НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЖІНОЧОЇ СИЛИ ТА ВЛАДИ В АНТИЧНОСТІ	7
1.1. Історіографія проблеми	7
1.2. Джерельна база	14
1.3. Методологія та методи дослідження теми	17
Висновки до розділу 1	20
РОЗДІЛ 2. ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ФІЛОСОФСЬКІ УЯВЛЕННЯ ПРО ЖІНОЦТВО В ДАВНІ ЧАСИ	22
2.1. Від античності до сучасності: аналіз термінів «фемінізм», «гендер», «сила» та «влада»	22
2.2. Філософи та історики класичної епохи про жінок та їхню роль у суспільстві: аналіз праць та критика висловлювань	25
Висновки до розділу 2	33
РОЗДІЛ 3. ЖІНОЧА СИЛА І ВЛАДА В СТАРОДАВНІХ ЦИВІЛІЗАЦІЯХ	35
3.1. Становище жінок у Стародавній Греції та Стародавньому Римі: порівняльний аналіз	35
3.2. Фемінізм у Стародавньому Китаї: порівняння з античними ідеалами	45
3.3. Приклади діяльності видатних жінок: Турія, Олімпіада та інші історичні постаті	53
Висновки до розділу 3	60
РОЗДІЛ 4. ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА ШОДО ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЖІНОЧОЇ СИЛИ ТА ВЛАДИ В ДАВНІХ ДЕРЖАВАХ В СИСТЕМІ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	62
4.1. Історія жіноцтва в освітніх матеріалах: аналіз підручників, програми та педагогічного досвіду	62
4.2. Методика викладення теми «Жіноча сила та влада в античному світі» в шкільній практиці	73
Висновки до розділу 4	76
ВИСНОВКИ	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	81
ДОДАТКИ	86

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах сьогоденних реалій, коли все більше виникає дискусій стосовно гендерної рівності та соціальної справедливості, актуальним є звернення до історії щодо ролі жінок та їхньої влади, оскільки вважаємо, що витoki даного явища беруть початок ще за часів Античності. Розгляд даного питання допоможе краще усвідомити їх коріння та еволюцію, оскільки історія стародавніх цивілізацій демонструє численні приклади феномену жіночого панування, що може вказати на важливі аспекти цих обговорень.

Однак, не зважаючи на вагомість жіночого досвіду, слід зазначити, що їхній внесок у наведеному контексті залишається не дослідженим, а отже недооціненим. Така ситуація утворилась через те, що вивчення Античності часто базується на чоловічій історії, в той час як жіноцтво та його вплив на політичні та соціально-культурні процеси залишаються на периферії досліджень та можуть розглядатися через призму стереотипів. З цієї причини, дослідження вказаної теми є необхідним для комплексного розуміння та осмислення історії людства, яке не можливе без врахування внеску обох статей в розвиток цивілізації.

Окрім цього, значущим є інтеграція представленого питання в систему шкільної освіти, оскільки вивчення жіночого авторитету за часів Античності не тільки поглибить історичні знання, а й сприятиме формуванню у молоді об'єктивного бачення історії, критичного мислення, толерантності та зменшенню гендерних стереотипів. Інакше кажучи, запровадження в шкільну програму та підручники теми феномену жіночої сили та панування дозволить продемонструвати багатогранність історичних процесів, а також розвивати здатність ставити під сумнів усталені погляди та аналізувати інформацію.

Отже, вивчення проблеми жіночої сили та влади в античному світі є не тільки науково значущим, але й має принципове практичне значення для підготовки освічених, соціально-відповідальних та культурно-обізнаних громадян.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у дослідженні основних аспектів жіночої сили та влади в античному світі й обґрунтуванні методичних підходів до їх вивчення у системі шкільної освіти.

У зв'язку з метою постає необхідність вирішення наступних **завдань**:

1. Дослідити історичну літературу та джерела, які висвітлюють роль жінок в античному світі.
2. Розкрити сутність понять «фемінізм», «гендер», «сила» та «влада».
3. Проаналізувати погляди істориків та філософів на жінок як історичних діячів та їхньої ролі у суспільстві.
4. Порівняти становище жінок у Стародавньому Римі та Греції, а також дослідити прояви фемінізму в Стародавньому Китаї.
5. Розглянути видатних жінок античного світу через конкретні приклади їхньої сили та влади.
6. Проаналізувати існуючу освітню програму та підручники щодо наявності інформації про жіночий авторитет, а також педагогічний досвід.
7. Розробити методику вивчення проблеми «Жіночої сили та влади в античному світі» в шкільному курсі історії.

Об'єктом дослідження є проблема жіночої сили та влади в античному світі і методи її висвітлення у шкільній освіті.

Предметом дослідження є політичні та культурні аспекти становища жінок в античному світі та методи їх інтеграції в систему шкільної освіти.

Хронологічні межі – VIII ст. до н.е. – VI ст. н.е.

Нижня межа дослідження — VIII ст. до н. е., коли формуються основи античних держав-полісів та заснування Риму (753 р. до н. е.).

Верхня межа дослідження охоплює період V ст. н.е., коли відбувається занепад Античної цивілізації.

Географічні рамки наукового дослідження охоплюють території Стародавніх Греції (Афіни і Спарта), Риму та Китаю. Зокрема, аналіз політичної та соціально-культурної ролі жінок у вказаних регіонах дозволить порівняти їхнє становище у різних культурно-історичних умовах.

Методологічні засади роботи включають в себе принципи історизму, об'єктивності, системності, всебічності та доступності. Дана праця спирається на головні принципи гендерного підходу в історичних дослідженнях, зокрема на аналіз соціальної ролі та впливу жінок у політичних і культурних контекстах стародавніх цивілізацій. Для досягнення поставлених мети та завдань були використані загальнонаукові методи, а саме: аналіз, синтез, індукція та конкретно-пошуковий. Крім того, були використані такі спеціально-історичні методи: порівняльно-історичний та історико-типологічний.

Практичне значення отриманих результатів передбачає можливість їх використання для розробки навчальних програм та посібників, оскільки це сприятиме розширенню та поглибленню змісту шкільного курсу історії, забезпечуючи учням краще розуміння ролі жінок у різних культурах. Здобуті дані також можуть бути корисними для подальших наукових розробок з історії стародавніх цивілізацій, зокрема з акцентом на жіночу силу та владу, і для створення навчально-методичних рекомендацій для вчителів.

Структура роботи: в кваліфікаційній роботі представлені вступ, чотири основні розділи, які включають десять параграфів, висновки до кожного розділу, загальні висновки, список використаних джерел та літератури та додатки.

РОЗДІЛ 1. СТАН НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЖІНОЧОЇ СИЛИ ТА ВЛАДИ В АНТИЧНОМУ СВІТІ В СИСТЕМІ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

1.1. Історіографія проблеми

Тема жіночої влади та авторитету є складною і багатогранною, що потребує ґрунтовного аналізу та всебічного підходу. Протягом століть жінки нерідко залишалися в «тіні» чоловіків, їхня роль у суспільстві була недооціненою. Однак сьогодні, завдяки ретельній праці гендерних дослідників маємо можливість переосмислити та переоцінити становище жінок у стародавніх цивілізаціях. Тому тепер можемо поглянути на стародавній світ через призму жіночого досвіду, що дозволяє глибше зрозуміти роль жінок у минулому.

Отже, історіографія проблеми жіночої влади і сили в Античності є мало дослідженою. Взагалі ж історіографічну традицію вивчення цього питання можна розділити на дві групи:

1) Праці загальної характеристики проблеми жіночої влади та сили, що стосуються політичної, культурної, соціально-економічної історії жінок.

2) Наукові розвідки вітчизняних істориків та філософів, що досліджували проблеми жіночої сили і влади в Україні.

Оскільки в нашій роботі, ми вивчаємо дану проблему в історичному та методологічному контексті, то першочергове значення в дослідженні займає праця американської історикині Джоан Скотт «History in Crisis: The Others' Side of the Story» («Історія в умовах кризи: погляд з іншої сторони»). У своїй роботі Скотт розглядає, як «нові виклики, що постають перед традиційною історіографією, спричиняють кризу в історичній науці, зокрема через збереження ностальгійного бачення історії» [53]. На думку Джоан Скотт, до таких викликів ми відносимо появу гендерної історії, що стала відповіддю на розвиток феміністичних та жіночих досліджень, підриваючи усталені підходи та концепції [53].

На основі концепцій гендерної історії, центральним нарративом нашого дослідження стала інша праця американської історикині Джоан Скотт «Gender: A Useful Category of Historical Analysis» («Гендер: корисна категорія історичного аналізу»), де авторка пропонує теоретичну базу для використання терміну «гендер», що згодом дозволило глибше усвідомити, що історія жінок – це не просто додаткова глава у великій книзі історії, а це науковий напрям, що має самостійний і вагомий вимір [52].

В нашій роботі ми також звертаємо увагу на дослідження, що вивчають вплив суспільства на формування гендерних уявлень, зокрема роботу американської історикині Джудіт М. Беннетт «Feminism and History» («Фемінізм та історія»), де аналізується, як суспільство в ході світової історії виробляло уявлення про обидві статі та утворювало гендерні стереотипи [34].

Не останнє місце займає збірник статей за редакцією відомих представниць феміністичного руху Енн Оуклі (1860-1926) та Джульєт Мітчелл «Who is afraid of feminism? Seeing through the backlash» («Хто боїться фемінізму? Погляд по той бік реакції»), який вдало розкриває процес боротьби жінок за різні політичні та соціальні права у сучасному світі [22].

Особливо корисною вважаємо працю відомої британської дослідниці Ніри Ювал-Дейвіс «Жінки, етнічність та набуття сили/влади», де авторка критично розглядає основні цілі феміністичної політики. Зокрема, привертає увагу тлумачення автором англійської дефініції «empowerment» («набуття сили/влади»), яке є центральним у дослідженні [22].

В цьому контексті суттєвою є робота американської дослідниці теорії гендеру Джіл М. Бистидженські «Women Transforming Policies: Worldwide Strategies for Empowerment» («Жінки, що трансформують політику: світові стратегії набуття влади»), де підкреслюється, що процес трансформації політики і перехід її на демократичні засади – дозволяє пригнобленим особам у ліберальних країнах здобувати контроль над своїм життям [36].

Окрім цього виділяємо окремий блок праць, що присвячені вивченню авторитету жіноцтва у різних історичних і культурних контекстах. Визначною

роботою є біографія, написана американською історикинею Елізабет Карні «Olympias. Mother of Alexander the Great» («Олімпіада. Мати Олександра Македонського»), де аналізується владна роль і силовий вплив на політичні процеси Греції та Македонії того часу – Олімпіади (375 до н.е. – 316 до н.е.), яка стала правителькою Македонії після смерті свого сина Олександра Македонського (356 до н. е. - 323 до н.е.) [38].

Не можна не згадати також іншу роботу Елізабет Доннеллі Карні «Eurydice and the birth of Macedonian power» («Еврідіка та зародження македонської сили»), яка вивчає роль македонської цариці Еврідіки I (407 до н. е.- 359 до н.е.) та факторів, що сприяли розширенню її впливу на політику тогочасного суспільства, а також їхній зв'язок із зростанням могутності Македонії [37].

Ще одним вагомим внеском у вивчення сили жінок є праця відомого американського історика Едварда Дж. Воттса «Hypatia. The life and legend of an ancient philosopher» («Гіпатія. Життя та легенда античної філософині»), яка розповідає про відому науковицю та вчительку з Александрії Єгипетської. Важливими в роботі автора є не тільки відомості про її трагічну долю, але й про щоденну боротьбу з суспільними викликами, що поставали перед нею [54].

Яскравим прикладом жіночого впливу на давньоримське суспільство є римлянка Турія, дружина високопоставленого давньоримського сенатора Квінта Лукреція Веспіллона (? – 19 до н. е). Її історію протистояння давньоримському суспільству, що було охоплене громадянськими війнами в I ст. до н. е. розкриває американський історик Іосія Осгуд у роботі «Turia. A Roman woman`s civil war» («Турія. Громадянська війна римської жінки») [47].

Завершує цей блок дослідження американської дослідниці Кейтлін Гіллеспі «Boudica. Warrior women of Roman Britain» («Бодіка: жінка-воїн Римської Британії»), де цариця стародавнього британського племені – еценів – Бодіка постає як символ жіночого героїзму та національного спротиву бриттів давньоримським завойовникам [40].

Окремої уваги заслуговує книга французької дослідниці Елізабет Рудинеско «*La famille en désordre*» («Розладнана сім'я»), де авторка аналізує стосунки між статями, шлюб, родину та конфлікти між чоловічим і жіночим початками. Важливим є її розгляд концепції єдиної статі Аристотеля, що допомагає краще зрозуміти уявлення про жіноцтво в античному світі [26].

Що стосується дослідження соціального статусу жінок у Стародавній Греції, зокрема в Афінах, то особливе місце займає книга американського історика Роджера Джаста «*Women in Athenian law and life*» («Жінки в афінському праві та житті»). В ній автор надає детальну оцінку ролі жінок у соціальному устрої афінського поліса, їх економічному становищу та сімейним обов'язкам. Джаст досліджує взаємозв'язок цих факторів із концепціями маскулінності та фемінності, відображеними в афінській культурі [44].

Важливо також звернути увагу дослідження становища жінок у стародавній Спарті, яке розглядається в ряді праць. Зокрема, розділ «*Spartan Women among the Romans: Adapting Models, Forging Identities*» («Спартанські жінки серед римлян: адаптація моделей, формування ідентичності»), написаний відомою американською гендерною історикинею Сарою Померой, в праці «*Role Models in the Roman World. Identity and Assimilation*» («Рольові моделі в римському світі. Ідентичність та асиміляція») є особливо цінним, оскільки дослідниця аналізує, як стародавні римляни сприймали стародавніх спартанських жінок, що сприяє кращому розумінню феномену культурної взаємодії між двома цивілізаціями [48].

Актуальними для розуміння першопочатків фемінізму також є праці Сары Помероу «*Spartan Women*» («Спартанські жінки») і «*Spartan Wives: Liberation or Licence?*» («Спартанські дружини: емансипація чи вседозволеність?») відомого оксфордського дослідника Пола Картледжа [49, 39]. Дані роботи забезпечують всебічне розуміння статусу жінок у афінському та спартанському суспільстві і допомагають краще уявити їхнє протирічливе місце у загальному контексті стародавніх цивілізацій.

Цікавий внесок у розуміння феномену свободи і вільного життя стародавніх спартанок робить наукова доповідь американської дослідниці Ялени Пост «The Enigma of the Spartan Woman» («Загадка спартанської жінки»), в якій Пост пропонує нові інсайти щодо проблеми давньоспартанських жінок та їхнього соціального статусу у мілітаризованому полісі [50].

Актуальну інформацію про ідеали римської сім'ї ми знаходимо в книзі «Marriage, Divorce, and Children in Ancient Rome» («Шлюб, розлучення та діти в Стародавньому Римі») за редакцією австралійської дослідниці Беріл Роусон (1933 – 2010). Дане видання присвячене гендерним проблемам давньоримського суспільства, що включає в себе різний спектр: правових, соціальних, внутрішньо сімейних тощо. [51].

Робота голландської дослідниці Емілі Хемелрейк «Women and Society in the Roman World» («Жінки та суспільство в римському світі») надає широкий спектр інформації через наративні та графічні джерела, що демонструють участь жінок не тільки в сімейному житті Стародавнього Риму, а й розкриває соціальний і професійний контекст їх діяльності [41].

В свою чергу, праця «Imperial Women of Rome: Power, Gender, Context» («Жінки Римської імперії: влада, стать, контекст») американської історикині Мері Т. Боутрайт, пропонує всебічний огляд діянь імператорських жінок, а також імператорських родин, аналізуючи нумізматичні, графічні, а також культові джерела [35].

Узагальнюючи, можна сказати, що ці дослідження демонструють складність і різноманітність ролей жінок у римському суспільстві, висвітлюючи їхню активну участь не лише в родинному житті, але й у соціальних і професійних і навіть культурних сферах.

У межах розкриття теми жіночої сили та влади в історичному вимірі, в нашій роботі ми зосереджуємося на дослідженнях стародавніх цивілізацій, таких як Стародавня Греція, Стародавній Рим та для порівняльного історичного аналізу – Стародавній Китай. Однією з головних проблем є те, що роль жіноцтва залишається маловивченою у вітчизняній науці. Це питання часто

відображається виключно крізь призму перекладів іноземних праць. Нестача оригінальних досліджень створює прогалини в розумінні соціальних ролей жінок у різних культурах того часу.

Античні цивілізації, зокрема Стародавня Греція і Рим, мали складні погляди на жінок, які включали як дискримінацію, так і певний рівень соціальної участі. Китайська цивілізація є антиподом Античної цивілізації і також заслуговує уваги завдяки своїм унікальним соціальним і культурним аспектам. Розуміння цих аспектів є важливим для повнішого уявлення про жіночий досвід в історії.

Окрему увагу заслуговують праці, присвячені історії Стародавнього Китаю, де детально розглядаються становище жінок та прояви їхнього авторитету в складні історичні періоди. Серед них варто виділити роботи тайванського історика Брета Хинча «*Women in Early Imperial China*» («Жінки в Ранній Китайській Імперії»), американської дослідниці Лінди Кук Джонсон «*Women of the Conquest Dynasties. Gender and identity in Lian and Jin China*» («Жінки з династій завойовників. Гендер та ідентичність у китайських династіях Ляо та Цзинь»), а також американського історика Кіта Макмехона «*Women shall not rule. Imperial Wives and Concubines in China from Han to Liao*» («Жінки не повинні правити. Імператорські дружини та наложниці в Китаї від династії Хань до Ляо»). Автори не тільки висвітлюють роль жіноцтва у політичному та соціальному житті Давнього Китаю, але й демонструють, як культурні норми, а також як суспільні стереотипи впливали на їхнє повсякденне життя. [42, 43, 46].

Другу групу історіографічних досліджень приділено сучасним українським гендерним студіям, зокрема статті Тамари Марценюк «Гендерна соціалізація як процес формування маскулінних та фемінних ознак гендерної ідентичності», де аналізуються ключові поняття: маскулінності, фемінності, гендерної ідентичності, соціалізації, що поглиблює розуміння багатовимірності й контекстуальності гендеру [21].

Окрім цього, в рамках дослідження суттєвим є звернення до «Незалежного культурологічного часопису «І»», де заслуговує на увагу стаття Наталії Чухим «Гендер та гендерні дослідження в ХХ ст.». В даній роботі висвітлюються витoki гендерних студій, різниця між поняттями «стать» і «гендер», а також основи гендерної теорії [31]. Важливим для дослідження стало трактування поняття «гендер».

У цьому контексті неостаннє місце відіграє стаття Тетяни Гайналь «Специфіка гендерної ідентичності», в якій представлені наукові методи вивчення гендерної ідентичності та її механізми формування. Значущою для нас є інформація про стереотипи, які мають значний вплив на процес гендерної ідентифікації індивіда [15].

Важливою частиною дослідження є феміністичний підхід, що розкриває силу жінок у суспільстві, зокрема в контексті давніх цивілізацій. Зокрема, корисною є стаття Галини Сидорук та Валерії Семенової «Лексикон сучасного фемінізму», яка описує історію фемінізму та його лінгвістичні здобутки [27].

Одним із винятків є монографія українського філософа Віталія Туренка «Жінки в античній філософії», що є першим комплексним дослідженням в Україні про роль жінок у цій сфері. Особливо цінною вважаємо третю частину, де автор розглядає погляди античних мислителів щодо жінок та питання дискримінації, що дозволяє глибше зрозуміти їх соціальний статус у різних культурах [29].

Заслуговує на увагу наукова стаття вітчизняного дослідника Ігоря Панафідіна «Чи була філософія в Давній Спарті?», де досліджується специфіка спартанської «філософії війни» і морально-етичні уявлення цього суспільства. Погляди спартанських мислителів, зокрема спартанського філософа Хілона Лакедемонського (625 до н.е. – 552 до н.е.), виявляють упереджене ставлення до жінок, що дає змогу краще зрозуміти, як патріархальні стереотипи впливали на соціальні норми в Давній Спарті [23].

Отже, розгляд ролі жінок у різних історичних епохах вказує на їхній значний вплив на розвиток суспільства, який довгий час був недооцінений.

Розглянуті праці свідчать про важливість гендерних досліджень для розуміння історії, що дозволяє краще оцінити жіночий внесок у розвиток давніх цивілізацій.

1.2. Джерельна база

Досліджуючи проблему жіночої сили та влади в античності через призму шкільної освіти, було виявлено низку викликів, зумовленими характером розглянутого періоду. Головною перешкодою є те, що більшість античних джерел, що висвітлюють становище жінок у суспільстві, часто є фрагментарними, оскільки збереглися лише у вигляді уривків або цитат у працях інших авторів. Дана ситуація створює серйозні перепони для реконструкції цілісної картини того часу. Крім того, суттєвою проблемою вважаємо те, що письмові джерела, серед яких праці античних істориків та філософів, часто відображають патріархальні норми і упереджене ставлення до жінок, що не лише применшує або ігнорує їхній внесок у політичне та соціокультурне життя античних цивілізацій, але й спотворює наше розуміння їхнього реального становища.

Отже, досліджуючи дану тему, спираємося на праці класичних античних філософів, таких як Платон (424 до н.е. – 347 до н.е.) і Аристотель (384 до н.е. – 322 до н.е.), які, попри відображення традиційних соціальних норм свого часу, надають важливу інформацію про суспільство та ставлення до жінок [1, 2, 7, 10].

Одним з найважливіших джерел для дослідження є політичний трактат Платона «Держава», у якому автор окреслює концепцію ідеальної держави. Вважаємо цю працю надзвичайно цінною та новаторською для свого часу, адже філософ висловлював досить прогресивні для свого часу погляди, зокрема щодо можливості встановлення рівності між чоловіками та жінками. Він стверджує, що жінки можуть виконувати ті ж ролі в суспільстві, що й чоловіки, хоча й мають природні обмеження, які можуть впливати на їхню здатність виконувати деякі функції на рівні з чоловіками [7, с. 142-143].

На противагу Платону, Аристотель у своїх працях «Політика» та «Історія тварин» висловлював більш консервативні погляди, стверджуючи, що жінки повинні бути під владою чоловіків через свою менш досконалу природу. Аристотель вважав жінок менш здатними до виконання державних функцій і приписував їм негативні якості, що відображає глибоко вкорінені стереотипи античного суспільства [2, с. 55-56; 10].

До того ж, в рамках дослідження було поставлено завдання з'ясувати, що вкладалося в поняття «сила» та «влада» в контексті античного суспільства. Тому звертаємось до праці Аристотеля «Нікомахова етика», де розглядаються питання стосовно економіки, а також політики. Таким чином, розрізняючи три види влади, філософ демонструє, що в античному світі влада переважно сприймалася як аспект державного управління, в той час як сила в основному відносилася до військової мужності. Це важливо для дослідження, оскільки дозволяє глибше зрозуміти, як ці поняття застосовувалися в контексті жіночих ролей [1, с. 123-124].

Крім того, щоб повніше висвітлити роль жінок у античному світі, звертаємося не лише до філософських праць, а й до творів істориків, що дозволяє глибше заглибитись у контекст життя римського суспільства та розкрити різноманітність жіночих ролей, їхній вплив та обмеження.

Важливим джерелом для дослідження є «Моралії» давньогрецького історика та філософа Плутарха (46 – 120 н.е.), де він глибоко розмірковує над питаннями шлюбу, взаємин між чоловіком і жінкою, їхніми обов'язками та правами. Плутарх висловлює прогресивні для свого часу ідеї щодо ролі жінки у сім'ї та суспільстві, акцентуючи на повазі до її гідності, а також на важливості партнерських відносин у шлюбі. Він підкреслює необхідність взаємної підтримки між чоловіком і дружиною, чим значно випереджає своїх сучасників. Його міркування можна вважати раннім проявом філософського підходу до гендерної рівності та прав жінок в античному світі [12].

Вагомий внесок у розуміння становища жінок у римському суспільстві зробив давньоримський історик Гай Светоній Транквілл (75 – 126 н. е.) у

своєму творі «Життєпис дванадцяти цезарів». Він надає цінні свідчення про соціальне й політичне життя епохи, зокрема під час правління Октавіана Августа, акцентуючи увагу на реформах, які вплинули на суспільну позицію жінок. Ці реформи сприяли зміцненню соціальної дисципліни та моральних норм, але також обмежили жіночу свободу, закріплюючи їхнє підпорядкування у суспільстві [9, с. 68].

Не менш важливим джерелом для дослідження є праця давньоримського історика Корнелія Тацита (56 – 117) «Аннали», в якій автор зосереджує увагу на складних аспектах римського суспільства, включно з роллю жінок. Історик описує як позитивні, так і негативні сторони, що формують уявлення про жінок в період імперії. Він показував жінок, які активно брали участь в житті суспільства, водночас висвітлюючи стереотипи та упередження, що обмежували їх і підсилювали патріархальні погляди [8].

Епоху Відродження як спадкування античних ідей жіночої рівноправності відкриває книга італійського гуманіста Джованні Боккаччо (1313- 1375) «Про славних жінок», що містить сто новел про видатних жінок, підкреслюючи їх сміливість, чесність і самовідданість. Боккаччо висвітлює образи таких постатей, як давньоримська весталка Клавдія, давньоримська поетеса Корніфіція та інших, демонструючи їхню силу та вплив на тогочасне суспільство [4].

Оскільки дослідження ґрунтується на феміністичному підході, важливе місце посідають також праці Нового часу. Зокрема, «Декларація прав жінки та громадянки» французької письменниці та феміністки Олімпії де Гуж (1748 – 1793) є ключовим джерелом для розуміння розвитку феміністичних ідей і боротьби за права жінок. Ідеї рівності, відображені в цьому документі, мають глибоке історичне коріння, а «Декларація» слугує важливим орієнтиром для розуміння змін у сприйнятті жіночої сили від античності до сучасності, що є критично важливим для аналізу навчальних підходів та представлення цих тем у сучасній історичній освіті [11].

Не менш важливими вважаємо праці, що вивчають роль жінок у Стародавньому Римі. Однією з фундаментальних робіт є «Le deuxième sexe» («Друга стать») французької письменниці та феміністки Сімони де Бовуар (1908 – 1986), що аналізує жіночу роль в історії, культурі та соціальних відносинах, зокрема в питаннях володіння майном і спадкування у давньоримському суспільстві [3].

Особливу увагу привертає збірник першоджерел «Women in Ancient Rome» («Жінки в Стародавньому Римі» канадської історикині Бонні МакЛахлан, що містить історичні, філософські та літературні тексти з гендерної історії жінок, які висвітлюють різні аспекти життя в Стародавньому Римі [45].

Отже, попри обмеженість джерел і упередженість античних текстів, аналіз праць демонструє різноманітність поглядів на роль жінок. Залучення сучасних феміністичних документів дозволяє простежити еволюцію розуміння жіночої сили, що є важливим для шкільної освіти. Таким чином, дослідження підкреслює значення вивчення історичних і сучасних концепцій жіночої влади для вдосконалення освітніх підходів і розширення уявлень про гендерну рівність.

1.3. Методологія та методи дослідження теми

Вивчення жіночої сили та авторитету є складним завданням, яке потребує застосування різних методів і принципів. Основу дослідження складають такі методологічні принципи:

- 1) історизму,
- 2) об'єктивності,
- 3) системності,
- 4) всебічності,
- 5) доступності.

Вони забезпечують комплексний підхід до аналізу подій і допомагають досягти повного розуміння теми.

Так, принцип історизму дозволяє аналізувати явища у відповідному історичному контексті, що дає змогу розглянути жіночу силу та владу в античних суспільствах з урахуванням культурних і соціальних змін. Це допомагає глибше зрозуміти, як зміни в суспільстві впливали на суспільне становище жінок в епоху Античності.

Принцип наукової об'єктивності – невід'ємна основа ґрунтовного аналізу, що вимагає від нас неупередженого та ретельного вивчення джерел. Попри неминучість певної суб'єктивності, прагнемо максимально точно відтворити реконструкцію становища жінок у давнину. Порівняння різноманітних джерел дозволило розкрити багатогранність питання і сформуванню збалансовану, виважену оцінку історичних подій.

Згідно з системним підходом, необхідно розглянути всі елементи досліджуваного явища у контексті їх взаємозв'язків та взаємозалежностей. Тому їхній вплив був вивчений як комплексний феномен, який поєднує в собі політичні, соціальні та культурні аспекти. Застосування даного принципу дало змогу прослідити, як взаємодія факторів вплинула на статус жінок, що сприяло розкриттю основних закономірностей та тенденцій у розвитку жіночої ролі.

Завдяки принципу всебічності в роботі, вдалося зробити глибокий вплив жіноцтва в стародавні часи. Огляд широкого спектру джерел допоміг нам виявити багатогранність та складність даного явища. Цей підхід дозволив врахувати різноманітні погляди та інтерпретації, а також оцінити, як соціальні, культурні та географічні фактори впливали на роль жінок у суспільстві.

Наше дослідження також базується на принципі доступності, що означає подання матеріалу у зрозумілій для широкої аудиторії формі. Забезпечення інформації про владу жіноцтва легкою для сприйняття мовою, стало можливим завдяки наданню контексту для складних понять, а також ясних описів.

Застосування феміністичного та гендерного підходів стало основою дослідження, дозволивши зосередитися на аналізі соціальних ролей та статусу жінок в історичному контексті.

Феміністичний підхід надає можливість вивчати жіночу силу та владу через критику гендерної нерівності, підкреслюючи важливість виявлення та розкриття механізмів, що утримують дану нерівність.

Гендерний підхід, в свою чергу, дозволяє аналізувати соціально сконструйовані ролі жінок і чоловіків, їх взаємодію і зміну під впливом культурних та соціальних факторів, що сприяє розумінню того, як ці ролі визначаються та еволюціонують. Ці підходи дають можливість глибше зрозуміти, як зміни в суспільстві впливають на становище жінок, і дозволяють виявити приховані механізми дискримінації та нерівності в різних сферах життя.

Дані принципи, а також феміністичний та гендерний підходи стали фундаментом, завдяки якому змогли застосувати широкий спектр загальнонаукових та спеціально-історичних методів. Це сприяло досягненню поставлених цілей та завдань.

Так, аналіз як науковий метод – дозволив розділити проблему жіночої сили та влади на частини, дослідити їх окремо та виявити ключові характеристики. В процесі вивчення історичних текстів аналіз дозволив визначити, які саме аспекти жіночої сили були найбільш значущими в різних античних цивілізаціях.

Синтез як науковий інструмент, у свою чергу, забезпечив поєднання отриманих даних у єдину цілісну картину, що допомогло сформуванню загальні висновки щодо ролі жінок у суспільстві античного світу. Завдяки синтезу створено узагальнену модель ролі жіноцтва, яка враховує історичні, соціальні та культурні чинники.

Індукція як науковий метод – допомогла сформулювати загальні висновки на основі конкретних фактів і прикладів, узагальнивши результати дослідження та визначивши основні тенденції розвитку жіночої сили та влади в античному світі.

Метод конкретно-пошукового аналізу використовувався для вивчення випадків прояву жіночого авторитету через конкретні історичні особи, події та

ситуації. Це дозволило виявити унікальні приклади влади та проаналізувати їх у контексті загальних тенденцій.

Історико-порівняльний метод дозволив порівняти роль жіноцтва в різних античних суспільствах, зокрема в Афінах, Спарті, Римі та інших регіонах, зокрема і у Стародавньому Китаї – виявляючи локальні особливості феномену сили і влади. Це допомогло зрозуміти, як різні культури визначали жіночу роль в суспільстві.

Історико-типологічний метод використовувався для аналізу жіночої сили, влади та обмежень у Давній Греції, Стародавньому Римі та Стародавньому Китаї. Він дозволив виявити спільні етапи становлення жіночої ролі, типові соціальні рамки і різноманітні прояви жіночої сили попри ці обмеження.

Таким чином, розгляд жіночої сили та авторитету в античних цивілізаціях, проведене через призму згаданих принципів та методів дослідження, дозволило виявити, що роль жінок була складною та різноманітною, зумовленою культурними, соціальними та політичними факторами.

Висновки до розділу 1

У процесі дослідження жіночої сили та влади в античному світі було використано широкий спектр наукових праць і джерел, що дозволило глибоко зануритися в тему й отримати всебічне розуміння ролі жінок у давніх суспільствах. Зокрема, було досліджено соціальні, культурні та правові аспекти життя жінок у Стародавніх Греції, Римі та Китаї, що дало змогу виявити важливі закономірності та відмінності в їхньому становищі.

Історіографічний огляд дозволив критично переосмислити традиційні уявлення про роль жінок в історії, зокрема через призму сучасних гендерних та феміністичних досліджень. Це сприяло більш глибокому розумінню того, як гендерні стереотипи впливали на соціалізацію та місце жінок у суспільстві, і як вони, попри обмеження, проявляли свою силу та впливовість.

Аналіз філософських творів та висловлювань античних мислителів відіграв ключову роль у дослідженні жіночої сили та влади в стародавніх суспільствах. Ці джерела дозволили виявити, як античні філософи та історики розглядали роль жінок у суспільстві, їхню моральну та етичну значущість. Через дослідження цих текстів вдалося зрозуміти, як філософські ідеї впливали на формування соціальних норм та уявлень про жіночність, а також розкрити глибокі контексти, в яких жінки проявляли свою силу та впливовість.

У дослідженні були використані принципи історизму, об'єктивності, системності, всебічності та доступності, які забезпечили глибоке і комплексне розуміння досліджуваної теми. У процесі дослідження було застосовано феміністичний та гендерний підхід, а також різні методи, зокрема аналіз і синтез, індукція, конкретно-пошуковий аналіз, а також історико-порівняльний та історико-типологічний методи, що дозволило нам об'єднати різні аспекти дослідження, порівняти дані з різних джерел, сформулювати загальні висновки і детально вивчити специфічні випадки. Ці принципи і методи сприяли всебічному та об'єктивному аналізу, що допомогло отримати точні та збалансовані результати.

Загалом, проведене дослідження демонструє, що жіноча сила та влада в античному світі є складним і багатогранним явищем, яке потребує подальшого вивчення. Виявлені результати підкреслюють важливість переосмислення ролі жінок в історії, а також їхнього внеску в розвиток соціальних, культурних та політичних процесів. Це дослідження закладає основу для подальших наукових розвідок, що можуть пролити світло на недосліджені аспекти жіночої історії та розширити наше розуміння минулого під цим кутом зору.

РОЗДІЛ 2. ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ФІЛОСОФСЬКІ УЯВЛЕННЯ ПРО ЖІНОЦТВО В ДАВНІ ЧАСИ

2.1. Від античності до сучасності: аналіз термінів «фемінізм», «гендер», «сила» та «влада»

Зважаючи на важливість питань гендерної рівності та справедливості в сучасному суспільному дискурсі, особливо в контексті жіночого руху, варто звернути увагу на термін «фемінізм», який походить від латинського слова «femina», що означає «жінка». Це свідчить про ключову роль жіночого досвіду у формуванні цього поняття. Важливо зазначити, що наприкінці XVIII століття поняття «фемінізм» увів у вжиток Шарль Фур'є (1772-1837), що стало важливим етапом у розвитку ідей, пов'язаних із правами жінок.

За визначенням Словника гендерних термінів, «фемінізм – це теорія рівності двох статей, яка творить ідейну основу організованого руху жінок» [32, с. 202]. Фемінізм як теорія рівності двох статей закладає основи для організованої діяльності, спрямованої на зміну соціальних умов для жінок. Однак, важливо підкреслити, що феміністичний рух ставить за мету не лише формальну рівність, а й фактичну, з урахуванням історичного, соціального та культурного контексту, що впливає на становище жінок у суспільстві.

Щоб краще зрозуміти сутність фемінізму, важливо врахувати не лише його мовні витоки, а й історичні обставини, що сприяли його виникненню. Дослідниці Г. Сидорук та В. Семенова зазначають, що фемінізм зародився у Франції під час революційних подій, які спричинили суттєві соціально-політичні трансформації [27, с. 252]. Саме тоді Олімпія де Гуж (1748-1793) створила «Декларацію прав жінок і громадянки» (1791), перша стаття якої проголошує: «Жінка народжується вільною і залишається рівною чоловікові в правах. Соціальні відмінності можуть базуватися лише на загальній користі» [11]. Цей документ став символом боротьби за рівноправність жінок у суспільстві.

Таким чином, хоча жінки пройшли довгий шлях у боротьбі за свої права, ідеї фемінізму мають глибокі історичні корені. Прояви сили та могутності жінок можна знайти в стародавніх цивілізаціях, що свідчить про давнє прагнення до рівності. Феміністичний рух є частиною цієї тривалої боротьби за права та можливості жінок, відображаючи не лише сучасні концепції, а й історичний контекст розвитку уявлень про силу і владу жінок.

Також дослідження приділяє значну увагу гендерним студіям, оскільки розуміння гендеру є ключовим для глибокого аналізу фемінізму. Слід зазначити, що поняття «гендер», яке ввів Роберт Столер (1924-1991), має комплексний і багатогранний характер. Так, словник гендерних термінів трактує «гендер» (від англ. «gender» – рід) як «соціокультурну, символічну конструкцію статі, що покликана визначати конкретний асоціативний зв'язок, забезпечувати повноцінну комунікацію та підтримувати соціальний порядок» [32, с. 45].

Наталія Чухим визначає «гендер» як соціально сконструйоване явище, яке виникає завдяки впливу механізмів соціалізації, культурних практик та розподілу праці. Авторка зазначає, що це впорядкована система взаємовідносин між чоловіками та жінками в родині та інших суспільних структурах [31, с. 27]. Важливим є уточнення Тамари Марценюк про те, що гендер має багатоаспектний і змінний характер, тобто сприйняття жіночої чи чоловічої ролі варіюється в залежності від ситуації [21, с. 9].

Важливе місце відіграють думки Джудіт М. Беннетт, згідно яких дослідження гендеру в історичному вимірі висвітлює важливі аспекти, показуючи, що багато загальноприйнятих уявлень про жінок і чоловіків насправді є сформованими суспільством [34].

В цьому контексті, як підкреслює Тетяна Гайналь, необхідно пам'ятати про те, як гендерні стереотипи впливають на процес формування ідентичності відповідно до її статі, формуючи загальноприйняті уявлення про чоловічі та жіночі якості. Стереотипи проникають у всі області життєдіяльності, тому частина з них фокусується на розподілі ролі в сімейному житті та професійній

сфері. Вони, зокрема, відводять жінкам обов'язки в сфері домашнього господарства та підпорядкування, тоді як чоловіки зазвичай займаються організаційною, управлінською та творчою роботою [15, с. 287]. Ці уявлення мають глибокі історичні корені і були помітні вже в античних цивілізаціях. Наприклад, у стародавній Греції та Римі жінкам відводилася роль домогосподарок, відповідальних за сім'ю і побут, тоді як чоловіки займалися політикою, військовою справою та мистецтвом.

Таким чином, гендерні студії не лише розширюють наше розуміння фемінізму, але й надають інструменти для критичного аналізу суспільних структур, що підтримують нерівність.

Крім того, в рамках дослідження особлива увага приділяється розумінню сили та влади жінок, що вимагає уточнення значення цих понять. В сучасному розумінні «сила – це здатність здійснювати роботу або витримувати навантаження, кількісна міра механічної взаємодії об'єктів» [14]. У соціальному плані, сила часто асоціюється з умінням впливати на інших та відстоювати свої права. Влада ж, яка походить від давньогрецького слова *κράτος*, визначається як «можливість і здатність здійснювати волю, чинити вирішальний вплив на діяльність, поведінку й загалом долю людей за допомогою певних засобів (авторитету, права, насильства тощо)» [14]. Вона може проявлятися як в інституційних, так і в особистих взаєминах, дозволяючи реалізовувати цілі та приймати рішення.

Особливу увагу заслуговує поняття «empowerment» (набуття сили/влади). Ніра Ювал-Дейвіс наголошує на тому, що з кінця 1960-х дане явище стало центральним у політичних програмах рухів стихійного спротиву [22, с. 110]. В свою чергу, Джілл М. Бистидженські підкреслює, що ось це набуття і являє собою процес, у ході якого пригноблені отримують можливість контролювати власне життя, при цьому об'єднуючись для розвитку діяльності та структур, які сприяють їхній залученості у важливі для них питання. У результаті цей процес дає людям змогу ефективно керувати своїм життям [36].

Проте, у давнину ці терміни мали інший сенс. Сила асоціювалася з фізичною могутністю, військовими досягненнями та здатністю захищати або розширювати території держави. Влада ж ототожнювалася з державним правлінням, політичним впливом і здатністю приймати закони. Філософи того періоду, такі як Платон і Аристотель, розглядали владу як центральний компонент політичного життя. Так, Аристотель у своїй «Політиці» виділяє три «правильні типи» державного устрою та їх спотворені форми, зокрема царську владу, аристократію та політію [1, с. 100]. Це підкреслює той факт, що влада була ключовим аспектом політичної філософії та організації суспільства ще з давніх часів.

Однак, в нашому дослідженні ми вкладаємо дещо інший сенс у слова «сила» та «влада». Для нас ці поняття стосуються не лише фізичної або політичної могутності, а мають ширше значення, яке включає становище жінок в освіті, культурі та інших сферах життя. Розглядаємо ці поняття в контексті античності, коли фемінізму як організованого руху ще не існувало, але вже були приклади жіночої сили та влади. Навіть у патріархальних суспільствах античності жінки знаходили способи впливу, сприяючи розвитку суспільства через свої досягнення у різних сферах.

Таким чином, аналіз понять «фемінізм», «гендер», «сила» та «влада» в контексті їх історичного розвитку дозволяє глибше зрозуміти їх формування та еволюцію. Фемінізм підкреслює важливість жіночого досвіду та боротьби за права, в той час як гендер вказує на вплив суспільних норм на формування ролей чоловіків і жінок. Крім того, сьогодні сила охоплює не лише фізичну потугу, а й соціальний вплив, а влада – здатність формувати соціальні процеси і приймати рішення. Цей аналіз закладає основу для подальшого дослідження становища жінок у стародавніх цивілізаціях, таких як Греція, Рим і Китай. Це дозволить краще проаналізувати, які аспекти сили та влади були доступні жінкам у цих культурах, і як їхня боротьба за права та вплив відрізнялася або була подібною до сучасних феміністичних прагнень.

2.2. Філософи та історики класичної епохи про жінок та їхню роль у суспільстві: аналіз праць та критика висловлювань

У межах дослідження звертаємось до аналізу праць античних філософів, оскільки їхні ідеї важливі для розуміння уявлень про місце жінок у суспільстві. Антична філософія формувала етичні норми та соціальні структури, що визначали становище жінок у суспільстві протягом багатьох століть. Філософські вчення античності допомагають дослідити процес формування гендерних ролей, суспільні очікування щодо жінок, а також способи обґрунтування розподілу обов'язків. Дослідження текстів дозволяє нам більш детально осягнути, як філософські концепції ставали частиною суспільної свідомості, створюючи основу патріархальних структур. Тому важливо проаналізувати роботи Платона та Аристотеля, адже вони вплинули на сприйняття гендерних ролей та статусу жінок.

Передусім, слід розглянути працю Платона «Πολιτεία» («Держава»), в якій філософ обґрунтовує своє бачення справедливості та пропонує концепцію ідеальної держави. Створена близько 360 року до н.е., «Політейя» складається з десяти книг, які є серією діалогів, через які Платон передає ідеї свого вчителя Сократа та формулює власні погляди на різні аспекти суспільного життя [7].

Як було відзначено вище, у цій праці Платон пропонує більш сучасне та прогресивне бачення ролі жінок у суспільстві, яке значно перевищує традиційні уявлення античної доби. У третій книзі «Держави» він стверджує, що моральні якості і поведінка повинні оцінюватися однаково, незалежно від статі. Платон підкреслює, що негідна чи розпусна поведінка має засуджуватися без огляду на стать, і акцентує на важливості однакових моральних стандартів для обох статей. Цей підхід відображає його переконання, що моральна відповідальність є універсальною та однаково важливою для всіх членів суспільства [7, с. 82].

Подальше бачення рівності Платон розвиває в п'ятій книзі, де наголошує на важливості залучення жінок до всіх сфер суспільного життя – музики, фізичних вправ і військової справи – на рівних з чоловіками умовах. Він підкреслює, що інтелектуальні та моральні якості повинні розвиватися

однаково для обох статей, а різниця між чоловіками і жінками стосується лише фізичних аспектів, тому не повинна бути підставою для дискримінації в соціальній та політичній сферах. Платон вважає, що чоловіки і жінки можуть мати однакові здібності, і якщо жінка має талант до певної діяльності, вона повинна мати можливість реалізувати його на рівні з чоловіками. Філософ підкреслює, що виховання та навчання жінок-охоронців має бути ідентичним чоловічому, оскільки їхні природні здібності не мають принципових відмінностей. Спільна участь чоловіків і жінок у політичному та військовому житті, на думку Платона, зміцнює державу, сприяє її непереможності та гармонійному розвитку суспільства [7, с. 142-147].

Нарешті, у сьомій книзі Платон наголошує, що жінки, які мають відповідні природні здібності, можуть бути правительками нарівні з чоловіками. Він підкреслює, що права і можливості жінок повинні бути такими ж, як і у чоловіків, і що рівність між статями є необхідною умовою для досягнення справедливості в державі [7, с. 238].

Отже, філософські ідеї Платона про гендерну рівність відображають його розуміння, що кожна людина має право на рівні можливості для розвитку та участі в суспільному житті. Його погляди сприяють формуванню уявлення про справедливість як про всебічне включення та однакові умови для всіх членів суспільства, незалежно від статі.

Крім зазначених аспектів, варто звернути увагу на праці Аристотеля, який, будучи учнем Платона, мав більш традиційні погляди, зокрема в «Політиці» та «Історії тварин». У той час як Платон обстоював ідею рівності, Аристотель дотримувався консервативних переконань, вважаючи, що чітко відображено в його працях [2, 10].

Таким чином, зосереджуючись на «Πολιτικά» («Політиці») слід зазначити, що це трактат, що описує державу та включає основи філософії та політології. Він був створений Аристотелем у пізні роки його життя, охоплює питання сім'ї як базової одиниці держави, рабства, громадянства та інші аспекти ідеальної держави [2].

Аристотель вважав, що чоловік за природою перевершує жінку, тому він має домінувати, а вона – підкорятися. У першій книзі «Політики» він детально обґрунтовує цю ієрархію, посилаючись на природні особливості статей [2, с. 20].

У другій книзі він розглядає питання виховання жінок, яке, на його думку, повинне відрізнятися від чоловічого. Аристотель критикує Сократа за ідеї рівного виховання жінок та їхньої участі у військових діях, вважаючи це шкідливим для суспільства. Як приклад він наводить лакедемонян, де надмірна свобода жінок, на його думку, призвела до ослаблення держави і під час війни з Фівами спричинила хаос і шкоду [2, с. 44; 55].

Далі Аристотель підкреслює, що у Лакедемоні жінки володіють великою часткою землі через численних спадкоємиць та значні придані, що, на його думку, спричинило занепад держави. Це перешкодило Лакедемону підтримувати сильну армію, адже не вистачало воїнів. Філософ пропонує зменшити або повністю скасувати придане, щоб запобігти концентрації багатств у руках жінок [2, с. 56].

Крім цього, знаходимо критику законодавства за нехтування жіночого питання, яке негативно впливає на державу, адже половина населення залишається поза законом. Так трапилося в Лакедемоні, де закони були спрямовані лише на чоловіків. В результаті жінки вели розкішне життя і поводитись свавільно, що підірвало стабільність держави. Це можна пояснити тим, що чоловіки довго були відсутні через війни, а після встановлення миру жінки почали протистояти спробам підпорядкувати їх законам. Лікурґ, який намагався це зробити, зрештою відступив. Аристотель вважав, що винні в цьому жінки, оскільки вони чинили опір. Таким чином, відсутність регулювання призвела до порушення державного ладу [2, с. 55].

У третій книзі «Політики» Аристотель чітко розмежовує ролі чоловіка і жінки в господарстві: чоловік відповідає за накопичення багатства, тоді як жінка повинна дбати про його збереження. Такий підхід відображає традиційну модель сім'ї, де кожен виконує свою природну роль. [2, с. 72].

Що стосується «*Historia animalium*» («Історії тварин»), то це зоологічна праця, яку Аристотель написав грецькою приблизно 343 році до нашої ери. Загалом твір складається з дев'яти книг [10].

Аристотель у дев'ятій книзі проводить аналогію між поведінкою самок і самців серед тварин, роблячи на цій основі висновки про природу жінок і чоловіків. Філософ зазначає, що самки тварин зазвичай більш слухняні, хитрі, кмітливі, спритні та турботливі щодо потомства. Самці ж відрізняються запальністю, дикістю, простодушністю і меншою схильністю до хитрощів. Аристотель вважає, що ці риси виражені яскравіше у людей з розвиненішою природою. Філософ також зазначає, що жінки більш співчутливі, але часто проявляють сльозливість, заздрість і плітки, а також схильні до смутку і зневіри. Водночас жінки мають більшу безсоромність, схильність до брехні та легше вводять в оману. Чоловіки, за його словами, швидше прийдуть на допомогу і проявлять більше мужності у підтримці своїх жінок [10].

Значимим в цьому контексті є праця Елізабет Рудинеско «*La famille en désordre*» («Розладна сім'я»), в якій авторка аналізує концепцію єдиної статі, сформовану Аристотелем, де чоловік займає домінуючу роль, будучи активною силою в процесі відтворення, а жінка – пасивною. Це стає основою монархічної структури сім'ї, де чоловік є правителем, а жінка підкоряється. Попри нижчий статус, жінка має важливу суспільну роль як мати та дружина, на відміну від раба, але через близькість до тваринного начала її сприймають як загрозу для суспільного ладу. Жінка займає проміжне становище між чоловіком і рабом, що підкреслює складність її ролі в античному суспільстві [26, с. 130-131].

Отже, у своїх висновках Аристотель чітко демонструє критичне ставлення до жінок, підкреслюючи ті якості, які він вважає негативними. Така позиція філософа, безумовно, відображає консервативний погляд на місце жінок у суспільстві. Це демонструє, як Аристотель, в порівнянні з Платоном, не прагне до рівності між статями, а навпаки, підкреслює різні ролі та властивості чоловіків і жінок.

Крім цього, історичні праці відіграють важливу роль у розумінні не лише минулого, а й соціальних та моральних норм, які панували у відповідний час. Завдяки аналізу текстів Плутарха, Корнелія Таціта і Гая Светонія Транквіла можемо реконструювати уявлення про ставлення до жінок, що складало вагому частину суспільної структури античного світу. Погляди цих авторів не тільки відображають особливості патріархального ладу, але й засвідчують існування певних прогресивних ідей, які, попри обмеження, відкривали можливості для жіночого впливу на суспільне й політичне життя. Історики античності, такі як Плутарх, Корнелій Тацит і Гай Светоній Транквіл, слугують своєрідними «дзеркалами епохи», у яких відбиваються моральні ідеали і реалії їхнього часу [12, 8, 9].

Плутарх є автором багатьох відомих текстів, серед яких «Життя» та менш знані «Моралії». Збірка «Моралія» складається із 78 праць, що охоплюють широкий спектр тем — від філософських питань і педагогіки до психології та мистецтва риторики. Цей збірник есе, за словами дослідників, є важливим джерелом моральних та етичних ідей, які не втратили своєї актуальності до сьогодні [12].

У своїй праці Плутарх порушує питання становища жінок, висловлюючи прогресивні погляди для свого часу. Він підкреслює, що дружина має право на власну думку, хоча й повинна проявляти повагу до чоловіка. Плутарх визнає важливість партнерських стосунків, побудованих на взаємній повазі та підтримці, де голос жінки не зменшується, навіть якщо вона висловлюється «через чоловіка» [12].

Особливу увагу він приділяє шлюбу як спільному проекту, де чоловік керує дружиною з добротою та співчуттям, подібно до того, як душа керує тілом. Він закликає до вірності та щирості, наголошуючи на важливості емоційної єдності та довіри. Попри обмеження свого часу, Плутарх демонструє передові ідеї про рівноправність у шлюбі, які визнають право жінок на повагу та підтримку, а також підкреслюють важливість емоційних зв'язків, довіри та співчуття [12].

Інший античний історик, Корнелій Тацит, створив одну з найвидатніших праць — «Аннали» (лат. *Annales* або *Ab excessu divi Augusti*), у якій досліджує зміни в Римській державі. Зокрема перехід від республіки до імперії, аналізуючи занепад моральних цінностей та зростання тиранії. Водночас він порушує питання становища жінок. Історик відзначає негативне ставлення імператора Тиберія до жінок: він був категорично проти надання їм почестей чи посад, вважаючи це загрозою для його особистої гідності. Його ревності та заздрість до сильних жінок підкреслюють упередження, поширені в римському суспільстві того часу [8, с. 21].

Також у «Анналах» згадується позиція давньоримського сенатора Цецина Севера (44 р. до н.е. – 21 н.е.), який у своїх промовах стверджував, що військовим не слід брати з собою дружин до провінцій. За його словами, присутність жінок призводить до ускладнень через їхню схильність до розкоші в мирний час і страху під час війни. Такі переконання відображають стереотипи про слабкість жінок і їхню непридатність до життєвих випробувань. Проте, попри загальні упередження, Тацит згадує жінок, що демонстрували відвагу та витримку, як, наприклад, Агриппіна, дружина Германіка, яка проявила себе під час небезпеки. Агриппіна підтримувала поранених та зміцнювала бойовий дух римських військ, виконуючи функції командира. Її приклад показує, що жінки могли мати значний вплив навіть у межах суворих соціальних норм [8, с. 183-184, с. 70-71].

Варто також звернути увагу на працю давньоримського історика – Гая Светонія Транквілла, який створив важливий твір про римських імператорів, починаючи з Юлія Цезаря (100-44 до н.е.) та закінчуючи Доміціаном (51-98). У праці, написаній приблизно у 121 році, показані не лише прояви доблесті та сміливості, але й безжальність, розбещеність та беззаконня, що парадоксально переплітаються з моральними ідеалами, характерними для як окремих імператорів, так і для римського суспільства загалом [9].

В «Життєписі дванадцяти цезарів» знаходимо опис заходів, впроваджених Октавіаном Августом (63 до н.е. – 14 н.е.) для реорганізації

суспільного порядку, зокрема, виділення перших рядів для сенаторів, підкреслюючи їхній привілейований статус. Для жінок Октавіан Август запровадив обмеження, зокрема заборону сидіти в середніх рядах під час гладіаторських боїв, дозволяючи їм лише місця на верхніх ярусах, що зменшувало їхню видимість на публічних заходах. Водночас весталки мали особливі місця в театрах, розташовані навпроти преторської лави. Такий підхід демонструє, що участь жінок у суспільному житті залишалася під суворим контролем держави [9, с. 68].

Таким чином, свідчення Светонія Транквілла відображають обмежені права жінок у римському суспільстві, де їхня роль була чітко регламентована патріархальними нормами. Твори Корнелія Таціта і Светонія Транквілла, поряд з роботами Плутарха, дозволяють зрозуміти складний світогляд античного суспільства щодо жінок: поряд з обмеженнями траплялися випадки визнання жіночої сили і впливу, що дозволяє побачити багатогранну картину античного світу, де стереотипи та упередження співіснували з прикладами мужності та ролі жінок у суспільстві.

Для кращого розуміння ставлення до жінок у античності варто звернутися до дослідження українського філософа Віталія Туренка «Жінки в античній філософії: постаті, праці, концепції», де автор аналізує мізогінію серед давньогрецьких філософів. Туренко В. Е. презентує висловлювання, що збереглися до наших часів, які демонструють недоброзичливе ставлення до жінок [29].

Одним із найбільших мізогіністів, на думку філософа, є Демокріт (460-370 до н.е.). Він висловлював негативне ставлення до жінок, стверджуючи, що вони не повинні розмірковувати, адже це принизливо, особливо якщо чоловік потрапляє під їхню владу. Демокріт вважав, що жінки схильні до лихослів'я та приносять більше бід, ніж користі. Ці твердження показують, що він не лише ставив під сумнів інтелектуальні здібності жінок, але й вважав, що їхній вплив на чоловіків може мати катастрофічні наслідки [29, с. 178].

Туренко наводить також мізогінічні висловлювання інших філософів. Зенон Елейський (490-430 до н.е). стверджував, що біль відчують лише слабкі, до яких він зараховував жінок, дітей і чоловіків з жіночими рисами. Емпедокл (490-430 до н.е) радив уникати контактів із жінками, вважаючи їх причиною руйнівних процесів. Піфагор (570-497 до н.е). порівнював бажання спілкуватися з жінками з бажанням свині перебувати в багнюці замість чистої води. Іоанн Дамаскін (675-749 н.е.). підкреслював, що жінка, за своєю природою, неспроможна очолити жоден процес, що ще більше посилювало негативне ставлення до жінок у той період [29, с. 178].

Уявлення давньогрецьких філософів про жінок були глибоко вкорінені в стереотипах та упередженнях. Вони вважали, що жінки мають певні недоліки, що робить їхній вплив на чоловіків небажаним і шкідливим. Це ставлення сприяло формуванню негативного погляду на інститут шлюбу та жінок загалом.

Таким чином, ми бачимо, що античні філософи часто підтримували та поширювали мізогінічні ідеї, які мали значний вплив на формування ставлення до жінок у суспільстві. Ці погляди, незважаючи на їхню давність, досі мають відлуння в сучасних стереотипах, що підкреслює важливість їх критичного переосмислення.

Висновки до розділу 2

Отже, у другому розділі було проведено всебічний аналіз етимології термінів «фемінізм», «гендер», «сила» та «влада», а також філософських уявлень про жінок у давніх цивілізаціях.

По-перше, аналіз слів дозволив нам краще зрозуміти коріння та еволюцію цих понять, що є критично важливим для глибшого осмислення сучасних дискусій про гендерну рівність та соціальну справедливість. Зокрема, вивчення поняття «фемінізм» та його походження допомогло виявити зв'язок між сучасними ідеями рівності та історичною боротьбою за права жінок. Дослідження терміну «гендер» розширило наше розуміння соціокультурних

конструкцій статі, тоді як аналіз понять «сила» та «влада» в історичному контексті показав, як їхні значення змінювались з плином часу.

По-друге, філософи класичної епохи висловлювали різні погляди на жінок і їхню роль у суспільстві. Погляди на жіноцтво були не лише різноманітними, але й часто мізогінічними. В античних філософів існували відмінності в розумінні ролі жінок, і багато з них демонстрували ворожість та зневагу до жіночої статі. Висловлювання деяких філософів свідчать про поширені стереотипи та негативні уявлення про жінок, які мали значний вплив на соціальне сприйняття жіночої ролі в античності. Ці погляди, хоч і сформовані в далекому минулому, продовжують впливати на сучасні стереотипи, що підкреслює важливість їх критичного переосмислення.

Загалом, цей розділ показав, що як етимологічний, так і філософський аналізи є необхідними для глибшого розуміння історії та розвитку гендерних уявлень. Етимологія допомагає з'ясувати, як терміни і концепції змінювались у часі, а філософські праці античних мислителів демонструють, як ці концепції впливали на суспільні структури та гендерні ролі. Цей підхід дозволяє не лише відстежити еволюцію ідей, але й краще зрозуміти сучасні питання фемінізму та гендерної рівності в контексті історичного розвитку.

РОЗДІЛ 3. ЖІНОЧА СИЛА І ВЛАДА В СТАРОДАВНІХ ЦИВІЛІЗАЦІЯХ.

3.1 Становище жінок у Стародавній Греції та Стародавньому Римі: порівняльний аналіз

Перш ніж звернутися до питання становища жіноцтва у Стародавньому Римі та Греції, вважаємо необхідним спершу розглянути ширший контекст гендерної історії. В результаті, це допоможе нам краще зрозуміти, як сучасні підходи до вивчення ролі жінок у давньому світі виростили з кризових явищ у самій історичній науці.

Отже, вивченню жіноцтва за часів античних цивілізацій передувала криза в історії, про яку розповідає Джоан Скотт. Авторка вказує на те, що її причиною слугує протистояння між традиційними історичними підходами та новими критичними викликами, які підривали звичні канони. Ці виклики сприймалися традиціоналістами як загроза, оскільки піддавали сумніву правила і межі не повинні змінюватися. У відповідь вони намагалися дискредитувати нові ідеї та усунути тих, хто прагнув розширити горизонти історичних досліджень [53].

Ми поділяємо це твердження, а також вважаємо, що цей конфлікт знайшов своє відображення у становленні гендерної історії як окремої галузі, яка прагне справедливо висвітлити жіночий досвід. Включення гендерного аналізу в історичні дослідження кинуло виклик усталеним нормам і спонукало до перегляду єдиного наративу, який довгий час вважався незаперечним. Це призвело до поступового формування гендерної історії як окремого напрямку, що досліджує не лише роль жінок у минулому, а й вплив гендерних відносин на загальний історичний процес.

Однак, як слушно зазначає Джоан Скотт, на шляху до розвитку гендерної історії виникли проблеми з її інтерпретацією, особливо щодо її інтеграції з іншими соціальними системами, такими як економіка, політика та влада. Історикам було недостатньо довести сам факт існування жіночої історії: її часто сприймали як окрему, другорядну тему, що не має прямого зв'язку із загальною

історією. Через це історія жінок часто відсувалася на периферію, зводячись до питань сексуальності та сімейного життя, відокремлюючи її від основних суспільних процесів [52].

Проте, незважаючи на ці труднощі, дослідники зробили значний внесок у розуміння жіночого досвіду в різні епохи. Вони показали, що історія жінок є важливою частиною загальної історії людства, включаючи й античність. Це важливе досягнення дозволяє нам перейти до детального аналізу становища жінок у Стародавній Греції та Римі, щоб розкрити їхню роль у цих суспільствах та їхній вплив на нього.

Отже, жінки в античному Римі були обмежені патріархальними нормами та законами, що закріплювали їх залежність від чоловіків. Вони перебували під опікою батька чи чоловіка, що визначало їхню соціальну роль. Існували три типи традиційних шлюбів:

- 1) конфареція,
- 2) коемпція,
- 3) узус.

Шлюб «*manus*» передбачав повний контроль чоловіка над жінкою та її майном, тоді як «*sine manu*» дозволяв жінці залишатися під опікою батька [3, 90-91].

У Стародавньому Римі жінки відігравали важливу роль у сімейному житті, але їхній статус залишався підпорядкованим чоловікам. Римські шлюби закріплювали це підпорядкування. Жінки могли отримати статус господині дому та право на спадщину за добру поведінку, але серйозні проступки, як перелюб чи пияцтво, каралися суворо, включаючи смертну кару, через загрозу моральному порядку [45, с.13-14].

Щодо розлучення, яке спочатку могло ініціювати лише чоловік, з часом воно стало доступним і для жінок, але з певними обмеженнями. Шлюби не завжди мали формальні процедури, і розірвання шлюбу залежало від бажання обох партнерів [51, с. 31-32].

Якщо говорити про Грецію, зокрема Афіни, то бачимо аналогічну ситуацію, в якій перебували під постійним контролем кірійоса — батька чи чоловіка, який відповідав за їхнє забезпечення та благополуччя. Він також представляв їхні інтереси в юридичних справах. Це обмежувало жінок у прийнятті самостійних рішень, особливо у фінансових питаннях. Значні юридичні обмеження не дозволяли їм укладати важливі угоди чи управляти великим майном без підтримки кірійоса. Їхня економічна діяльність була обмежена дрібними угодами, оскільки закон забороняв укладати контракти на великі суми [44, с.18].

У Афінах жінки були повністю виключені з політичного життя: їм заборонялося брати участь у громадських зборах, голосувати та обіймати державні посади [44, с. 9]. Це підкреслювало їх ізоляцію від політичних процесів. В результаті, хоча жінки не прирівнювались до рабів, вони залишалися позбавленими політичних прав, що відображало соціальну нерівність.

Таким чином, можемо дійти висновку, що в обох стародавніх суспільствах – Римі і Греції – жінки перебували в підлеглому становищі від чоловіків, маючи суттєві обмеження в правових, політичних і економічних аспектах. Їм було заборонено брати участь у громадському житті та державному управлінні, а їхня роль визначалась соціальними нормами, що підкреслювали залежність від чоловіків. Це обмеження прав і можливостей свідчить про глибокі нерівності в обох культурах, де патріархальні структури формували соціальні і правові норми. Як результат, жіноча частина населення залишалася поза межами активної участі у суспільному і політичному житті.

Відмінності Спарти в ставленні до жінок були помітні порівняно з іншими грецькими полісами. Спартанські жінки виходили заміж у віці близько вісімнадцяти років, тоді як чоловіки одружувалися зазвичай у двадцять п'ять років. Вірогідно, цей підхід служив частиною стратегії для покращення здоров'я майбутнього покоління, адже пізній шлюб міг сприяти появі здорових

дітей [39]. Отже, Спарта вирізнялася серед грецьких міст-держав завдяки своїм особливим підходам до соціальних і культурних норм.

Дуже спірним питанням виступає момент спадкування. Так, спадкування в Стародавньому Римі протягом III століття до н.е. було предметом численних обмежень. Хоча жінки могли успадковувати майно від чоловіків та членів родини, їхня здатність управляти ним була обмежена опікунством. Жінки не могли самостійно розпоряджатися нерухомістю чи іншими цінними активами без дозволу опікунів, але мали більшу свободу в управлінні «рухомим» майном, таким як коштовності чи гроші. Закон Воконія, прийнятий у 169 році до н.е., обмежував можливість жінок бути спадкоємицями багатства, щоб запобігти концентрації великих статків у їхніх руках, оскільки вважалося, що це могло дати їм небажану фінансову владу, що було загрозою для суспільного порядку. Закон Воконія, підтриманий Катоном (234-149 до н.е.) для стримування фінансового впливу жінок, був критикований Цицероном (106-43 до н.е.) як несправедливий. Жінки могли успадковувати майно від весталок, але не від матерів, а батьки не могли призначати дочок спадкоємицями, навіть якщо ті були єдиними дітьми [45, с. 64-65].

У Стародавній Греції права жінок на спадщину та власність варіювалися залежно від регіону, зокрема в Спарті та Афінах. У Спарті жінки мали значні права на спадщину та могли бути повноправними власницями майна, що було рідкістю для того часу. Геродот згадує спартанських спадкоємиць як «патрюшос», що означає «володарка спадщини». Це контрастує з Афінами, де жінки не мали права самостійно володіти значним майном і змушені були виходити заміж за найближчого родича чоловічої статі, щоб зберегти спадщину [39].

У Спарті відсутність приданого в шлюбних угодах підкреслює унікальність їхньої практики. Спартанські чоловіки не отримували приданого разом із дружинами, що підтверджується відсутністю згадок про придане у працях Аристотеля. Це, ймовірно, сприяло концентрації земельних володінь у руках жінок, які управляли ними під час відсутності чоловіків на військових

походах. Спартанські жінки могли не лише володіти землею, але й управляти нею та передавати її на свій розсуд, що забезпечувало їхню економічну незалежність [50].

У Афінах жінки мали обмежені права на власність та спадщину. Майно передавалося через синів, а не дочок, що забезпечувало спадкову лінію через чоловічу лінію. З цієї причини афінянки були змушені виходити заміж за найближчих родичів чоловічої статі, щоб підтримувати спадкову лінію родини [50].

Отже, права жінок на спадщину та власність у Стародавній Спарті, Стародавніх Афінах і Стародавньому Римі значно відрізнялися. У Спарті жінки мали право володіти та управляти майном, що забезпечувало їхню економічну незалежність. В Афінах спадщина передавалася через чоловічу лінію, а жінки були залежні від чоловіків. У Римі жінки могли успадковувати майно, але їхні можливості щодо управління ним обмежувалися законами, зокрема Законом Воконія, що стримував накопичення багатств у руках жінок.

Незважаючи на політичні обмеження, жінки в Афінах мали вплив у культурному та релігійному житті. Вони брали участь у релігійних обрядах і святах, таких як Тесмофорії, і займали важливі посади, наприклад, жриці Афіни Поліас. Однак, важливо зазначити, що жінки-рабині, метиси та іноземки були виключені з цих свят, що підкреслювало соціальну і правову ієрархію афінського суспільства [44, с.16].

Театр був важливою частиною афінського публічного життя. Попри уявлення про ізоляцію жінок, античні джерела свідчать, що їм дозволялося відвідувати театральні вистави. Драматурги, як Есхіл (525-456 до н.е.), Софокл (496-406 до н.е.) і Евріпід (480-406 до н.е.), створювали свої п'єси для широкої аудиторії, включаючи жінок. Платон зазначав, що жінки не лише відвідували театри, але й мали свої вподобання, наприклад, віддаючи перевагу трагедіям, що свідчить про їхню активну участь у культурному житті Афін [44, с. 77-78].

Попри те, що афінські жінки здебільшого перебували вдома, вони мали певну свободу. П'єси, як «Електра» Евріпіда та комедії Менандра (342-291 до

н.е.), свідчать, що жінки виходили для виконання побутових справ, таких як принесення води або спілкування з іншими. Це підтверджує їхню автономію в повсякденному житті. Хоча їх соціальні контакти були обмежені, жінки все ж відвідували одна одну, зокрема в сільських районах, де підтримка сусідських зв'язків була важливою для домашнього господарства [44, с. 76].

В свою чергу, спартанські жінки мали значно більше свобод порівняно з афінянками. Вони активно брали участь у культурних, спортивних та громадських заходах. Це було зумовлено мілітаристською природою Спарти, де головний акцент робився на військовій підготовці, що забезпечувало жінкам більше самостійності та можливостей. Через те, що спартанські чоловіки служили в армії до шістдесяти років, на жінок лягала відповідальність за управління маєтками і домашніми справами, що надавало їм більшу автономію і можливість впливати на суспільне життя [50].

Однією з характерних рис спартанської культури було свято Гімнопедія, яке тривало близько десяти днів і було присвячене Аполлону. Це свято поєднувало ритуальні танці та пісні, в яких брали участь як чоловіки, так і жінки. Гімнопедія була не лише культурним заходом, але й способом вшанування загиблих спартанців. Учасники, включаючи жінок, виконували танці без одягу, демонструючи свою фізичну підготовку. Така участь жінок у святі підкреслює їхній важливий статус у спартанському суспільстві, де їхній внесок у культурні та релігійні практики був високо цінований [50].

Спартанські жінки відігравали важливу роль у культурі та філософії. Хілоніда (VI століття до н.е.), дочка одного з Семи мудреців Хілона Лакедемонського (625-552 до н.е.), проявила рішучість у захисті піфагорійських таємниць, а інші філософині, як Кратесіклея, демонстрували свою сміливість і інтелект. Їхня участь у піфагорійському інтелектуальному русі свідчить, що спартанки були не лише фізично розвиненими, але й інтелектуально активними. Крім того, спартанські жінки активно брали участь у культурному житті, зокрема як поетеси, наприклад, Мегалострата (VII століття до н.е.) та

Клеїтагора, чії твори виконувалися на святах, де жінки співали, танцювали та споживали вино, підтверджуючи їхній високий соціальний статус [49, с.10].

Крім того, спартанські жінки активно займалися спортом. Згідно з свідченнями Ксенофонта, Плутарха та Евріпіда, вони практикували різні види спорту, такі як біг, боротьба, метання диска та списа. Лікурґ (800-730 до н.е.), спартанський законодавець, організував для жінок фізичну підготовку, рівну чоловічій, щоб підготувати їх до можливих бойових ситуацій. Спортивні змагання для жінок часто відбувалися під час релігійних свят, присвячених богиням, таким як Олена, Діоніс і Гера. Ці змагання, зокрема забіги, символізували статево дозрівання дівчат і підкреслювали їхню фізичну силу та роль у суспільстві [49, с. 13; 105].

У Стародавньому Римі роль жінок, незважаючи на численні законодавчі обмеження, була значною та різноманітною. Римлянки не лише керували домашнім господарством та виховували дітей, але й відігравали важливу роль у суспільному та релігійному житті. Формула шлюбу підкреслювала їхню важливість як партнерів у сімейному житті та їхній вплив у родинному колі [3, с. 91].

Римські жінки активно брали участь у релігійних та громадських заходах, що підкреслювало їхній авторитет і вплив у суспільстві. Наприклад, дочка Луція заснувала храм на честь Геракла, що свідчить про високий авторитет римських жінок у релігійній сфері [45, с.70].

Дружини сенаторів і вершників брали участь у релігійних подіях, таких як похорони, процесії, священні бенкети та співи гімнів. Важливим прикладом є шість весталок, які служили богині Весті і займали центральне місце в релігійних обрядах [35, с. 123].

Політичний вплив деяких жінок також був значним, що демонструє їхню активну участь у важливих процесах. Наприклад, Семпронія брала участь у змові Катіліни (108-62 до н.е.), що підкреслює, що навіть за обмежених можливостей римські жінки могли активно впливати на політичні процеси завдяки своїй освіті та соціальним зв'язкам [45, с. 85].

З початком принципату Августа роль жінок-імператорів у релігійних обрядах стала ще більш помітною. Вони виступали як жриці імператорського культу і почали з'являтися на монетах, що підкреслювало їхню важливу роль у релігійному житті Риму. Зображення жінок на монетах, починаючи з Друзілли у 38 році н.е., підсилювало їхній символічний статус у римській культурі [35, с. 124].

У пізньому Римі деякі жінки здобули значний соціальний статус завдяки своїй благодійності та участі в громадських ініціативах. Евмахія з Помпеї, наприклад, була видатною покровителькою, яка фінансувала будівництво громадських об'єктів і підтримувала гільдії, за що була відзначена статуєю на її честь. Джулія Фелікс, зі свого боку, проявила підприємницький дух, успішно займаючись бізнесом і здаючи в оренду частини своєї нерухомості [45, с. 188].

Римські монети відігравали значну роль у культурному впливі, зокрема через зображення жінок імператорського дому. Першим важливим нововведенням стало те, що у першому році правління Калігули (12-41) римські монети вперше почали зображати жінок з імператорської родини. На цих монетах були зображені сестри Калігули: Агриппіна Молодша (15-59), Друзілла (16-38) та Юлія Лівілла (18-42). Це рішення представити жінок на монетах підкреслювало їх важливе становище в роді Юліїв і прирівнювало їх до божеств та символів [35, с. 182].

На монетах, таких як сестерції та дупондії, було зображено три жіночі фігури, що символізували безпеку, гармонію та удачу. Агриппіна Молодша тримала ріг достатку, Друзілла — чашу, а Юлія Лівілла — кермо. Всі три були одягнені у грецький хітон і гіматій, носили діадеми та тримали релігійні або абстрактні атрибути, що підкреслювало їх символічну роль у римській культурі [35, с. 121].

Такі зображення мали значний вплив на формування суспільного образу імператорської родини. Вони не тільки акцентували увагу на статусі жінок у родині Калігули, але й підтверджували їхню символічну значущість у римському суспільстві. Хоча жінки-імператриці не мали офіційної влади у

процесі карбування монет, їх присутність на реверсах підсилювала імперську ідеологію та сприяла утвердженню образу імператора та його родини [35, с. 125-126].

Римські монети використовувалися як засіб для підкреслення ідеалів і досягнень імператора, водночас демонструючи важливість імператорських жінок у релігійному та суспільному житті [35].

Незважаючи на суворі обмеження, римські жінки мали певний соціальний статус і вплив, який відрізнявся від спартанської практики. Цицерон і Плутарх порівнювали римські та спартанські закони, підкреслюючи різницю в ставленні до жінок. Римські закони контролювали поведінку жінок через їхніх чоловіків, в той час як спартанські практики надавали жінкам більше свободи та впливу на чоловіків. Римські жінки також могли володіти значними статками, але закони, такі як Закон Ваконія, обмежували їхні права для підтримання чоловічої домінації [48; 14].

Обидві культури – спартанська та римська – надавали великого значення патріотизму та соціальному статусу жінок. Спартанські матері формували патріотичний дух у своїх дітей і активно підтримували політичних кандидатів. Римські жінки також грали ключову роль у патріотичному вихованні, сприяючи підтримці громадянських ідеалів і формуванню майбутніх римських громадян [48].

Також вони надавали великого значення ролі матерів у суспільстві. Спартанські матері були відомі своєю відданістю патріотичним ідеалам та участю в обороні держави, в той час як римські моралісти захоплювались відданістю римських матерів, їхнім внеском у виховання дітей і підтримку громадських ідеалів [48].

У Стародавньому світі жінки грали важливі ролі в суспільному, культурному та релігійному житті, хоча їхні можливості і статус значною мірою залежали від конкретної культури і періоду. Афінянки, попри свою соціальну ізоляцію, активно брали участь у релігійних обрядах і культурних заходах, тоді як спартанки мали більше свободи і впливу завдяки

мілітаристській структурі суспільства. Римлянки, незважаючи на обмеження, відігравали значні ролі в домашньому господарстві та громадських справах, організовуючи релігійні і благодійні заходи та впливаючи на політичні процеси. У кожному з цих суспільств жінки, попри різні рівні свободи та впливу, робили вагомий внесок у розвиток своїх культур і підтримку соціальних норм.

Одним з найголовніших показників сили й влади вважаємо освіту. Спартанська система освіти вирізнялася серед інших грецьких міст-держав, особливо у вихованні дівчат. Спартанські дівчата отримували державну освіту, яка охоплювала не лише домашні обов'язки, але й фізичну підготовку. Вона включала вправи з бігу, метання диска та списа, які мали як ритуальне, так і практичне значення [39].

У той час як в Афінах дівчат готували переважно до ведення домашнього господарства, у Спарті їх освітою опікувалася держава, яка орієнтувалася на підготовку майбутніх воїнів і жінок, здатних народжувати та виховувати солдатів [49, с. 52].

Незважаючи на те, що офіційна освіта для спартанських дівчат була менш поширеною порівняно з хлопцями, вони все ж мали доступ до культурного виховання. Поети, як-от Алкман (?- VII століття н.е.), залучали дівчат до хорових виступів, де вони засвоювали культурні й релігійні знання. Навчання часто здійснювалося усно, через повторення пісень і віршів, що було типовою практикою в Спарті [49, с. 5-6].

Хоча рівень грамотності серед спартанських жінок був нижчим, ніж серед чоловіків, грамотність серед жінок все ж існувала. Деякі з них, як, наприклад, Горго (507-480 до н.е.), могли читати і писати [49, с.8].

Це свідчить про те, що, незважаючи на рідкість грамотності серед жінок, вона все ж мала місце. Важливо підкреслити, що основною метою освіти спартанок було виховання матерів, які могли б виростити майбутніх воїнів і забезпечити їхню військову готовність [50].

Спартанська освітня система, з її унікальним підходом до виховання дівчат, демонструє важливу роль жінок у підтримці та зміцненні суспільства. Їхній досвід підкреслює, що виховання і освіта є не тільки засобами передачі знань, але й інструментами соціальної стабільності та сили.

Отже, Спарта була яскравим прикладом суспільства, де роль жінок була визнана і підкреслена як частина загальної військової і культурної сили. Спартанські жінки мали унікальну свободу та активну участь у фізичному навчанні і публічному житті, що чітко виділяло їх серед жінок інших грецьких міст-держав. Їх участь у фізичних змаганнях і релігійних ритуалах демонструвала важливість їхнього внеску в спартанське суспільство і його військову могутність.

Однак, важливо зазначити, що в інших античних цивілізаціях, таких як Рим, жінки також мали значущий вплив, хоч і в іншій формі. Римські монети, зокрема, відображали символічний статус імператорських жінок, що підкреслювало їхню роль у формуванні публічного іміджу імператора і підтримці імперської ідеології. Весталки і дружини сенаторів грали ключову роль у релігійних обрядах, що надавало їм особливе місце в релігійному житті Риму.

Таким чином, хоча Спарта була відома своєю унікальною роллю жінок у суспільстві, інші цивілізації також визнавали і використовували їхній вплив, відповідно до своїх культурних та соціальних контекстів. Ці відмінності у ролях і статусі жінок в античних суспільствах відображають різноманіття підходів до гендерних ролей і їхнього значення в культурному та політичному житті різних цивілізацій.

3.2. Фемінізм у Стародавньому Китаї: порівняння з античними ідеалами

У періоді, коли античний світ формував свої ідеали та суспільні норми, Китай також розвивав унікальну цивілізацію з власними цінностями та соціальними структурами. Порівнюючи ці дві культури, важливо звернути увагу на те, що вони пропонували різні підходи до ролі жінок у суспільстві. У

той час як античний світ, особливо в грецькому та римському контекстах, часто обмежував права жінок, китайська цивілізація демонструвала інший підхід, надаючи жінкам більше можливостей для соціального, політичного та культурного впливу. Хоча статус жінок у Китаї також мав свої обмеження, їхня роль у сім'ї та суспільстві була більш багатогранною та визнаною. Дослідження цих аспектів дозволяє нам краще зрозуміти, чому китайську модель варто розглядати як альтернативу античним ідеалам, і як ця альтернатива відбивалася на гендерних відносинах.

Зокрема, в Греції статус жінок був суттєво обмежений. Жінки в Афінах, наприклад, мали дуже мало прав у порівнянні з чоловіками і були в основному виключені з публічного життя. Їхні можливості були зосереджені на домашньому господарстві та вихованні дітей, а їхній соціальний статус часто вважався нижчим. Римська культура, хоч і дозволяла жінкам мати певні права на власність та управління нею, але жінки все ще залишалися під контролем чоловіків — батьків або чоловіків, і їхня участь у суспільних справах була обмежена. У порівнянні з цим, китайська цивілізація, особливо під час династії Хань, показала певні прогресивні риси у відношенні до прав жінок, надаючи їм більше можливостей для економічної та соціальної участі [42].

Жінки в Стародавньому Китаї займали складне становище, яке було визначене низкою факторів, таких як юридичний статус, економічні можливості, освітній рівень, шлюбні традиції та соціальні ролі. Ці аспекти їхнього життя взаємопов'язувалися, створюючи багатогранну картину жіночої ролі в суспільстві. Правовий статус жінок у Стародавньому Китаї відображав одночасно як прогресивні, так і традиційні аспекти суспільного ладу. У період династії Хань (206 до н.е. – 220 н.е.) жінки мали право володіти власністю, що не тільки підкреслювало їхню автономію, але й дозволяло їм брати участь у складних економічних і соціальних процесах. Жінки могли не тільки успадковувати майно, але й розпоряджатися ним. Водночас, у патріархальному суспільстві, де чоловіки традиційно займали домінуюче становище, ці права часто обмежувалися або регулювалися сімейними та соціальними нормами [42].

У Римі, хоча жінки мали певні права на власність, їхня роль у суспільстві все ще була значно обмеженою, особливо в порівнянні з Китаєм. Жінки в Римі часто не мали права брати участь у публічних справах і були під контролем чоловіків, що обмежувало їхні можливості в соціальній та політичній сферах. В Греції ситуація була ще більш обмежувальною: жінки в Афінах не мали права голосу і не брали участі в політичних справах. Ці відмінності в підходах до прав жінок підкреслюють, наскільки китайська цивілізація була відкрита до певних форм соціальної мобільності для жінок, навіть в межах патріархальної системи.

Податкова система династії Хань також відображала важливу роль жінок у суспільстві. Подушний податок, накладений на всіх осіб, незалежно від статі, визнавав їхню економічну роль. Особливе значення мали підвищені ставки податків для молодих жінок, що, можливо, було частиною державної політики, спрямованої на стимулювання раннього шлюбу та забезпечення соціальної стабільності. Водночас, держава передбачала соціальні пільги для матерів, зокрема, звільнення від податку на три роки після народження дитини та надання зерна, що полегшувало фінансовий тягар на родини. Це свідчило про усвідомлення державою важливості підтримки жінок у їхній ролі матері та дружини [42, с. 64].

Освіта жінок у Стародавньому Китаї, хоча й залишалася привілеєм вищих класів, мала велике значення для їхнього соціального та культурного статусу. Представниці знаті, які мали доступ до освіти, могли розвивати свої таланти у літературі, каліграфії та філософії. Наприклад, відомі жінки-інтелектуалки того часу, такі як Тійінг (174 до н.е. - ?), вплинули на політичні та соціальні процеси завдяки своїй освіченості та здатності складати складні офіційні документи. Відомі випадки, коли жінки демонстрували виняткові навички у вирішенні складних політичних або юридичних питань, підкреслюючи тим самим свою освіченість і культурну значущість. Незважаючи на те, що освіта не була доступною для всіх жінок, вона залишалася важливим засобом досягнення впливу та соціального визнання [42, с. 123].

У Греції та Римі освіта жінок була значно більш обмежена. Грецькі жінки в Афінах мали дуже обмежений доступ до освіти, а римські жінки, хоча й могли отримати певну освіту, рідко мали можливість активно застосовувати свої знання в публічній сфері. Це контрастує з тим, як в Китаї деякі жінки мали доступ до освітніх можливостей, що давало їм шанс впливати на суспільні та політичні процеси [42].

Шлюб був вирішальною інституцією для жінок, формуючи їхні стосунки з родичами чоловіка. Коли жінка виходила заміж, їй доводилося залишити рідний дім і адаптуватися до нової сімейної обстановки, що часто було пов'язано з значними труднощами. Цей процес включав не лише зміни в соціальному статусі, але й у побутових умовах. Шлюб створював нові зв'язки і, відповідно, нові соціальні ролі. Вибір між інтересами батька і брата з одного боку або чоловіка і сина з іншого, став був серйозним викликом. Жінка часто залишалася вірною родині, з якої вона походила, що підкреслювало значення ідеалу «гарної дружини і матері». Незважаючи на роки, проведені в шлюбі, жінка продовжувала вважатися частиною рідної сім'ї, з якої вона походила, що відзначалося як символ вірності та відданості [42, с. 40].

В Римі, хоча жінки також мали певні обов'язки та обмеження в шлюбі, їхній статус часто був менше обмежений, ніж у Греції, де жінки були практично виключені з публічного життя. У Греції жінки не лише мали обмежені права в шлюбі, але й не могли брати участь у політичних чи соціальних подіях. В Римі жінки могли управляти майном і, хоча й були під контролем чоловіків, мали певну автономію у приватних справах.

Щодо розлучення, хоча в ідеалі шлюб мав бути довічним, розлучення було досить поширеним у ранньоімперському Китаї. Документи того періоду детально розглядають правомірність та обґрунтованість розлучень. Спочатку розлучення регулювалося ритуалами та народними традиціями, але в період ранньої імперії держава взяла це питання під контроль. Кодекс Цинь чітко визначав умови, за яких чоловіки могли розлучатися зі своїми дружинами. Проте, право жінок ініціювати розлучення також відіграло важливу роль у

забезпеченні свободи для жінок і чоловіків. Це було традиційним привілеєм жінок, який зберігався і в епоху Хань, де жінки мали право ініціювати розлучення з різних причин, таких як бідність, хвороби або конфлікти зі свекрухою [42, с. 42].

Повторний шлюб був ще однією важливою темою в житті жінок. Шлюб надавав жінкам можливість повністю інтегруватися в патрілінійну систему, яка визначала майже всі аспекти суспільного життя. Вступ у повторний шлюб дозволяв жінкам отримати чітко визначені соціальні ролі та можливість брати участь у економічному та соціальному житті. У зв'язку з цим повторний шлюб для овдовілих або розлучених жінок був досить поширеним явищем [42, с. 44].

Класичні антропологічні дослідження, зокрема праці американської антропологині та феміністки Марджері Вулф (1933–2017), розкривають поняття «утробної сім'ї» в контексті Китаю. Відповідно до цієї концепції, одружена жінка, залишаючи рідний дім, часто стикалася з ворожістю з боку родичів чоловіка. Свекруха, прагнучи зберегти свою владу, нерідко намагалася підпорядкувати невістку, що спричиняло конфлікти. У відповідь жінка створювала «утробну сім'ю» — своєрідне коло близьких дітей та родичів, які могли забезпечити їй підтримку в умовах патрілінійної сім'ї чоловіка. Вулф розглядала це як важливу стратегію виживання жінки в нових соціальних реаліях [42, с. 51].

Попри те, що в шлюбі жінка теоретично підлягала контролю чоловіка, реальність часто була іншою. Практика Хань показує, що жінки могли активно оскаржувати своїх чоловіків і відкрито кидати їм виклик. Навіть серед найбільших прихильників патрілінійності шлюб розглядався як відносини, що передбачають обов'язки і привілеї для обох подружжя. Матрилиокальні шлюби, при яких чоловік переїжджає до родини дружини, також практикувалися в ранній імперії, що демонструвало існування альтернативних соціальних моделей. У таких випадках чоловік не мав практично жодної влади над родичами дружини, що свідчило про різноманіття шлюбних практик того часу [42, с. 54].

У Римі та Греції подібні альтернативи були менш розвиненими, і патрілінійні моделі залишалися домінуючими. Римське і грецьке суспільства, незважаючи на різні соціальні практики, все ще зберігали патріархальні структури, що обмежувало автономію жінок.

Материнство залишалось найважливішою соціальною роллю для жінок у ранньоімперському Китаї. Монополія матері на продовження роду була основним джерелом жіночої влади, гордості та самоідентифікації. Це знаходило відображення в стародавній поезії та мистецтві, де материнство прославлялося з великою помпезністю. Жінки династії Хань, ймовірно, перебували в періоді найбільшого розквіту материнської влади в історії Китаю. На відміну від наступних династій, де вплив жінок зменшувався, Хань представляла собою піковий момент, коли материнська роль була визнана та шанована як важлива частина суспільного життя [42, с. 55-56].

Економічна роль жінок у Стародавньому Китаї була різноманітною і включала безліч аспектів. В межах родинного господарства жінки відігравали ключову роль у забезпеченні домашніх потреб. Вони займалися приготуванням їжі, виготовленням одягу, доглядом за дітьми та іншими важливими завданнями, які забезпечували ефективне функціонування родинного господарства [42, с. 61-62].

Жінки нерідко брали участь в економічній діяльності за межами дому. Зокрема, деякі з них працювали годувальницями в заможних сім'ях, що давало можливість не лише отримувати дохід, але й налагоджувати соціальні зв'язки, які могли сприяти підвищенню їхнього статусу. У великих маєтках, де потрібна була численна прислуга, жінки часто виконували обов'язки служниць, що вимагало від них відповідальності та наполегливої праці [42, с. 81].

У Римі та Греції жінки також брали участь у економічних діяльностях, але їхні можливості були значно більш обмежені порівняно з Китаєм. В Римі, жінки могли управляти власним майном, але їхні права і можливості залишалися під контролем чоловіків. У Греції жінки мали дуже обмежене право

на участь у економічних справах, а їхні соціальні ролі були переважно зосереджені на домашньому господарстві.

Жінки в Стародавньому Китаї виконували численні соціальні ролі, які, хоча й не завжди мали основний статус, були важливими для суспільства. Вони могли працювати артистками, музикантами та акробатами, що дозволяло їм здобувати популярність і вплив. Інші представниці жіноцтва демонстрували знання у прихованому мистецтві фізіогноміки, вважаючи, що можуть передбачити майбутнє людини, вивчаючи розташування її фізичних характеристик [42, с. 81].

Таким чином, положення жінок у Стародавньому Китаї було багатограним і суперечливим. Вони мали певні юридичні та економічні права, доступ до освіти та можливість виконувати важливі соціальні ролі. Водночас, ці права та можливості обмежувалися патріархальними традиціями, що вимагали від жінок підкорення чоловікам і суспільству. Проте жінки знаходили способи адаптуватися до цих обмежень і використовували свої навички та можливості для зміцнення свого становища в суспільстві. Їхня участь у соціальному, економічному та культурному житті Стародавнього Китаю зробила їх важливими учасницями процесів, що формували цю цивілізацію. У порівнянні з Грецією та Римом, де роль жінок була значно обмеженіша, китайські традиції та соціальні норми пропонували більш широкий спектр можливостей для жіночої участі.

Завершуючи порівняльний аналіз культур Стародавнього Китаю, Стародавнього Риму та Стародавньої Греції, слід акцентувати увагу на еволюції становища жінок у Китаї. Незважаючи на стародавні традиції, що визначали їхню роль у суспільстві, Китай з часом продовжував удосконалювати можливості жінок, особливо в сферах освіти та релігії. Постійні зміни протягом століть призвели до розширення їхньої участі в цих областях, що підкреслює зростаюче значення жінок у китайському суспільстві.

Цікавим є те, що жінки династій Ляо (907-1125) та Цзинь (1115-1234), попри своє походження з прикордонних областей Північного Китаю,

продемонстрували значні досягнення в ряді важливих сфер. Вони не лише брали участь у військових кампаніях і командували арміями, але й активно займалися освітою та культурним розвитком. Багато з них стали видатними вченими, поетесами і конфуціанськими інтелектуалками. Їхній внесок у буддизм був особливо помітним, оскільки жінки робили великі пожертви на будівництво буддійських святинь, що свідчить про їхню високий рівень освіти та глибоку духовність [43, с. 150].

Імператриця Інтянь (878-953), яка жила в епоху династії Ляо, відіграла ключову роль у створенні писемності кітанської мови. Цей важливий внесок значно вплинув на розвиток освіти, зокрема для жінок. Освіта була суттєвою частиною життя жінок Ляо; навчання часто відбувалося в межах сім'ї, де дівчат навчали матері або приватні вихователі. Варто підкреслити, що до появи династії Ляо китайці не мали власної писемності. Однак зусилля імператриці та інших освічених жінок успішно заповнили цей пробіл, сприяючи розвитку культурного і освітнього середовища [43, с. 144-145].

Перехід до династії Цзинь зберіг традицію освіченості, хоча офіційні навчальні заклади для дівчат залишалися обмеженими. Дівчата здебільшого отримували освіту вдома разом з братами, і доступ до формальної освіти значно утискався. Проте наявність спеціальної школи для дівчат у Палаці Цзинь вказує на поступове розширення можливостей для навчання, що свідчить про певний прогрес у сфері освіти [43, с. 148,].

Релігійне життя жінок під час династій Ляо та Цзинь мало велике значення. Епітафії часто прославляли жінок за їхнє благочестя, а численні списки жертводавиць свідчать про їхню значну роль у фінансуванні буддійських установ. Жінки складали до третини всіх жертводавців, що підкреслює їхній важливий внесок у підтримку буддистських проєктів. Ці написи також надають цінну інформацію про економічну ситуацію в Ляо, зокрема про аспекти спадщини та управління фінансовими ресурсами [43, с. 151].

Жінки в епоху династій Ляо та Цзинь виконували різноманітні ролі в релігійному та соціальному житті. Списки жертводавиць часто включають як заміжніх, так і незаміжніх жінок, вдови, а також жінок з релігійними титулами, які нерідко об'єднували свої зусилля для здійснення пожег. Це підкреслює їхню економічну незалежність і здатність управляти фінансами, адже ресурси для пожег могли походити як з особистих ініціатив, так і з приданого [43, с. 151-152].

Таким чином, аналіз ролі жінок у династіях Ляо та Цзинь показує, що вони активно впливали на культурне і релігійне життя того часу. Їхній внесок у буддизм, а також їхні досягнення в освіті та культурі свідчать про зростаюче значення жінок у суспільному житті Китаю. Попри традиційні обмеження, жінки Ляо і Цзинь демонстрували величезну активність і вплив, що відображає їхню економічну незалежність і глибоку духовність.

3.3. Приклади діяльності видатних жінок: Турія, Олімпіада та інші історичні постаті

Незважаючи на обмеження прав жінок в античності, існує чимало прикладів їх впливовості. Одним із таких джерел є твір Джованні Боккаччо «*De claris mulieribus*» («Про славних жінок»), перша у західній літературі збірка, присвячена жіночим біографіям. У книзі, написаній латинською мовою, автор подає 106 життєписів видатних жінок. Збірка свідчить про те, що навіть у ті часи, коли жіноцтво часто було позбавлено права голосу, вони все ж залишали свій слід в історії та виявляли неабияку мудрість та силу духу [4].

По-перше, звертаємо увагу на шістдесят другу главу про дівчину Клавдію, яка, будучи жрицею Вести, вирізнялася не тільки своїм високим становищем, але й винятковою внутрішньою силою. Коли її батька атакував народний трибун, Клавдія проявила мужність, кинулася в натовп і звільнила йому шлях. Її вчинок став проявом не лише фізичної сили, а й глибокої любові та відданості, показавши, що її рішучість була рівноцінна мужності

найвидатніших чоловіків Риму. Це приклад того, як сила може проявлятися навіть у молодій дівчині [4, с. 101-102].

Не менш значущим є життєпис Вірґінії, що розповідає про римську матрону, яка боролася з несправедливістю після вигнання її з жертovníка Патриціїв Скромності, оскільки вірг. Замість того, щоб підкоритися приниженню, вона захистила свою честь, створивши нове святилище, присвячене Плебейській Скромності. Цей крок продемонстрував її виняткову моральну силу та принциповість: замість того, щоб миритися з дискримінацією, вона створила місце, де право на жертвоприношення мали лише жінки з бездоганною репутацією [4, с. 102-103].

Однак, це не останній приклад героїзму та самовідданості, в епоху, коли жіноча роль часто залишалася в тіні. Звертаємо увагу на історію, що представлена в шістдесят п'ятому життєписі збірки Боккаччо. Йдеться про молоду римлянку з благородного роду, чия відданість матері залишилася поза увагою. Мати, несправедливо засуджена до страти, перебувала у в'язниці, і донька, нещодавно народивши дитину, годувала її грудним молоком, щоб підтримати її життя. Охоронець, вражений її самовідданістю, доповів про це тріумвіру, і римські посадовці, вражені її жертвоністю, скасували вирок. Ця історія показує, як відданість може перемогти навіть смерть. Ця історія показує, що справжня сила та велич можуть проявлятися у несподіваних формах, демонструючи святу відданість, здатну перемогти навіть смерть [4, с. 106-107].

В свою чергу, шістдесят шостий життєпис оповідає про Марцію, доньку Варрона, яка вразила своєю інтелектуальною обдарованістю та майстерністю в мистецтві. Відмовившись від традиційних обов'язків жінки, вона присвятила себе малюнку та скульптурі, перевершивши митців свого часу, таких як Сополіс і Діонісій. Її роботи, зосереджені на жіночих образах, відображали прагнення до моральної чистоти, а уникання зображення чоловіків надавало їй творчості унікального характеру та глибини [4, с. 107-108].

Суттєвою вважаємо сімдесят дев'яту біографію, що розповідає про римлянку Семпронію, відому своїм розумом, красою та видатними поетичними

і ораторськими здібностями, Вона була непокірною фігурою свого часу, вражаючи не лише талантом у віршуванні та красномовстві, але й ігноруванням традиційних соціальних норм. Семпронія активно втручалася в політику, підтримуючи змову проти Луція Катиліни і надаючи змовникам притулок для таємних зустрічей. Її сміливість і рішучість, з якими вона кидала виклик усталеним традиціям, підкреслювали її унікальність і робили її фігурою, що різко відрізнялася від звичайних уявлень про жіночу роль у суспільстві того часу [4, с. 127-129].

Про поетесу Корніфіцію знаходимо в вісімдесят шостому життєписі, чия творчість довела, що жінка здатна досягти великих висот у поезії, перевершуючи навіть чоловіків свого часу. Вона, як і Марція, відмовилася від традиційних обов'язків і присвятила себе складанню віршів. Її епіграми, особливо популярні серед Святого Гієроніма, відзначалися глибиною та поетичною досконалістю. Її наполегливість і талант, здатність долати стереотипи та створювати поетичні шедеври продемонстрували, що жінка може не лише зрівнятися з чоловіками, але й перевершити їх у сфері інтелектуальних досягнень [4, с. 136].

Не можна оминати увагою дев'яносто третій життєпис, який розповідає про Епіхариду, жінку, що жила за часів імператора Нерона, та яка відзначилася винятковою рішучістю та сміливістю в період занепаду моральних цінностей у Римі. Дізнавшись про змову проти Нерона, вона спробувала залучити до неї сенатора Волузія Прокула, але зазнала невдачі. Коли змову викрили, її схопили, і, навіть під тортурами, вона не видала жодної таємниці. У результаті вона добровільно позбавила себе життя, щоб захистити змовників. Її вчинок став прикладом надзвичайної витримки, мужності та відданості, і Епіхаріда увійшла в історію як символ сили волі та відданості [4, с. 151-153].

У римській історії особливої уваги заслуговує постать Сабіни Поппеї (30-65), про яку йдеться у дев'яносто п'ятій біографії. Ця жінка завдяки своєму гострому розуму та безмежному владолюбству досягла значних висот. Вона використовувала свою привабливість і маніпулятивні здібності для досягнення

особистих цілей, спокусивши спочатку Оттона, а потім Нерона. Завдяки інтригам Пoppея усунула своїх суперниць – Агриппіну та Октавію – і стала дружиною Нерона. Її вплив був настільки великим, що імператор одружився з нею. Однак, її тріумф був короткочасним – під час одного з нападів люті Нерон смертельно поранив вагітну Пoppею. Вражений її величчю, імператор влаштував розкішний похорон і прославив її у своїй промові. Пoppея залишила слід в історії як жінка, що досягла вершини влади, незважаючи на жорстокі методи та трагічний кінець [4, с. 154-157].

Неостаннє місце займає дев'ясто шоста історія, яка розповідає про Тріарію, дружину Луція Вітелія, яка вразила своєю відвагою та силою духу. Хоча вона не мала знатного походження, Тріарія проявила героїзм під час нічної атаки на місто Террацину, захоплене прихильниками Веспасіана. Вона разом із чоловіком билася зі зброєю в руках, демонструючи відданість і хоробрість. Після здобуття міста її звинувачували в жорстокості, але її подвиг показав, що жінки здатні на великі справи, перевищуючи звичайні уявлення про їх можливості. Тріарія довела, що відвага та сила можуть бути притаманні навіть тим, кого часто недооцінюють [4, с. 157-158].

Багато розповідей про жіноцтво та їхню відвагу й вплив можна знайти у працях різних авторів. Так, Елізабет Доннеллі Карні пише про Еврідіку (407 до н. е.- 359 до н.е.), дочку іллірійського вождя Сірраса, яка стала дружиною македонського царя Амінти III та бабусю Олександра Македонського. Еврідіка відіграла важливу роль у формуванні політичної історії Македонії, активно втручаючись у придворні справи та міжнародні питання, а також сприяючи зміцненню влади своїх синів, зокрема Філіпа II. Еврідіка була першою жінкою королівського роду Македонії, що активно займалася суспільними справами, впливаючи на політичний ландшафт того часу. Її роль як матері, що підтримувала синів, формувалася через її власні дії та підтримку Філіпа II. Хоча деякі джерела зображують її суперечливо, представляючи як перелюбницю або навіть вбивцю, численні пам'ятники та посвячення підтверджують її авторитет і внесок у зміцнення династії Аргеадів [37, с. 24; 27; 75].

Елізабет Карні також згадує про Олімпіаду (375 до н.е. – 316 до н.е.) , дочку молосського царя і матір Олександра Македонського, яка відіграла важливу роль в античному світі. Виховуючись в Епірі, де жінки мали більше прав і можливостей, ніж в інших грецьких державах, Олімпіада була надзвичайно амбітною. Її політична діяльність стала особливо помітною, коли її син Олександр почав готуватися до трону. Після смерті Філіпа II вона активно підтримувала сина, використовуючи свої політичні зв'язки й релігійний авторитет. Згідно з історичними джерелами, Олімпіада, ймовірно, була причетна до вбивства Клеопатри, молодої дружини Філіпа, і її новонародженої дитини. Її участь у діонісійських ритуалах свідчить про те, як вона поєднувала особисті інтереси з релігійними практиками для досягнення цілей. Влада Олімпіади була настільки великою, що вона залишалася однією з наймогутніших жінок у грецькому світі, здатною маніпулювати політичними подіями. Її діяльність підтверджує, що вона була не тільки матір'ю великого завойовника, а й незалежною політичною фігурою, яка залишила значний слід в історії античності [38, с. 5; 7; 44; 95;].

Значущою є інформація, яку надає Іосія Осгуд про Турію (? – 19 до н. е), дружину Квінта Лукреція Веспіллона, що відзначилася своєю неймовірною стійкістю, витримкою та політичною кмітливістю в період громадянських воєн. Коли її чоловік опинився в небезпеці, Турія проявила відвагу, організувавши захист дому та сховавши його від переслідувачів. Вона також вела переговори з Лепідом, що свідчить про її політичний вплив[47, с. 37-38; 73].

Турія ефективно використовувала свої ресурси, зокрема коштовності, щоб підтримати чоловіка в скрутні часи, що підкреслює її фінансову незалежність і здатність приймати стратегічні рішення. Її пропозиція розлучитися, щоб не бути тягарем для чоловіка, а також здатність будувати важливі політичні та особисті зв'язки, демонструють її як приклад жіночої сили в античному світі. Її історія підкреслює важливість ролі жінки в суспільстві, навіть у часи, коли офіційна влада жінок була обмеженою. Турія залишила свій

слід в історії як жінка, що своїми діями впливала на хід подій і зміцнювала свої родинні та соціальні позиції [47, с. 34-35; 43].

Цінною є біографія Боудіки (30-61), яку представила Кейтлін Гіллеспі. Боудіка, королева та лідерка повстання проти Римської імперії, стала однією з найвидатніших постатей античності, уособлюючи рішучість і силу в боротьбі за свободу та честь. Після смерті чоловіка, короля Прасутага, коли римляни анексували її королівство і порушили права її сім'ї, вона об'єднала британські племена для боротьби проти спільного ворога. Її рішучість стала вирішальною для початку масштабного повстання. Боудіка уособлювала прагнення до свободи та справедливості, виступаючи проти римської експансії та несправедливих практик імперії. Завдяки своїм лідерським якостям вона сприяла розвитку національної єдності та спротиву соціальному й економічному гнобленню. Її промови відображали глибоке розчарування і прагнення повернути гідність нації. Боудіка стала символом боротьби за національну незалежність, здобувши визнання в історії як уособлення героїчного спротиву і незламної волі [40, с. 28-30].

Звертаємо також увагу на Гіпатію (360-415), про яку пише Едвард Дж. Воттс. Вона, визначна вчена з Олександрії IV століття, є знаковою фігурою в історії античної науки та філософії. Вирісши в родині відомого філософа Теона, вона здобула глибоку освіту в галузях математики та філософії, що значно перевищувала рівень знань свого часу. Її інтелектуальні досягнення перевершили здобутки батька й залишили слід у розвитку науки. Гіпатія створила коментарі до праць Діофанта і Аполлонія, редагувала астрономічні таблиці Птолемея, що свідчить про її суттєвий вплив на наукову думку [54, с.21; 30].

Вона стала важливою постаттю не лише завдяки інтелектуальним здобуткам, але й через роль керівника філософської школи в Олександрії. Її діяльність як викладачки та науковиці демонструє високий рівень освіти та інтелектуальної культури. Гіпатія символізує жіночий інтелектуальний вплив у

пізньоримській культурі, доводячи, що навіть у патріархальному суспільстві жінки можуть займати провідні позиції в науці та філософії [54, с. 38-39].

Емілі Хемелрейк у своєму дослідженні демонструє, як жінки Стародавнього Риму використовували свої ресурси та вплив прояву сили і влади. Так, Ансія Руфа профінансувала будівництво огорожі для священного гаю, що було затверджено місцевою радою; вона особисто покрила витрати на цей проект, що свідчить про її значний статус і вплив [41, с. 267].

Іншим прикладом є Кальпурнія Хонеста, яка збудувала храм, витративши власні кошти, тим самим демонструючи своє релігійне та соціальне положення в давньоримській історії [41, с. 273].

Ще одна вражаюча постать – Уммідія Квадратілла, яка за власні гроші відновила занедбаний театр для жителів Казінума і побудувала новий амфітеатр; для святкування посвячення вона організувала бенкет, що показує її готовність інвестувати в громаду і забезпечити її культурний розвиток. Крім цього Уммідія побудувала храм для жителів Казини. Ці приклади підкреслюють, як жінки, володіючи багатством і владою, активно брали участь у громадському житті та залишали значний слід в історії [41, с. 269].

Заключним прикладом у нашому дослідженні, хоча далеко не останнім у історії, є імператриця Інтянь (787-953), про яку розповідає Кейт Макмехон. Інтань була дружиною Абаоцзі, засновника династії Ляо. Вона є видатним прикладом жінки, яка, всупереч тогочасним традиціям, здобула значну владу в державі. Вона не тільки брала участь у військових кампаніях свого чоловіка, але й командувала власною армією, рятуючи його від засідки історії [46, с. 258-260].

Її сила та рішучість проявилися особливо яскраво після смерті Абаоцзі, коли вона відмовилася дотримуватися хітанського звичаю жертвування собою або виходу заміж за родича покійного чоловіка. Замість цього Інтянь взяла під контроль військові сили і нав'язала свою волю, забезпечивши престолонаслідування своєму другому синові, незважаючи на опір родичів і чиновників. Вона не вагалася використовувати жорсткі методи, включаючи

вбивства політичних супротивників, щоб зміцнити свою владу. Її рішучість і стратегічне мислення зробили її однією з найвпливовіших і найстрашніших жінок у китайській історії, що яскраво ілюструє виклик традиційним уявленням про жіночу роль у суспільстві історії [46, с. 258-260].

Отже, жінки того часу, незважаючи на обмеження їхніх прав, залишили глибокий слід в історії завдяки своїй мудрості, рішучості та силі духу. Дані історії підкреслюють багатогранність жіночих ролей, що виходять за рамки традиційних уявлень про жінок того часу. Переглянуті нами твори демонструють, що навіть у ті часи жінки могли впливати на політичні, культурні й соціальні процеси, показуючи приклади неймовірного героїзму та моральної стійкості. Їхні історії надихають і нагадують, що справжня велич і сила можуть проявлятися у найрізноманітніших формах, незалежно від зовнішніх обмежень.

Висновки до розділу 3

Отже, у третьому розділі ми здійснили всебічний аналіз становища жінок у трьох великих цивілізаціях античного світу: Стародавній Греції, Стародавньому Римі та Стародавньому Китаї, а також дослідили приклади видатних жінок, які значно вплинули на історію своїх країн. Цей розділ надає глибоке розуміння соціальних, політичних та культурних умов, що визначали роль і статус жінок у різних суспільствах, та висвітлює їхні досягнення, незважаючи на численні перешкоди.

По-перше, було досліджено становище жінок у Римі. У ранній Римській республіці жінки перебували під суворим контролем батьків або чоловіків і мали обмежені права. Проте з часом їхній статус почав змінюватися, особливо в період пізньої республіки та імперії. Жінки вищих верств суспільства змогли здобути певний вплив на політичні та суспільні процеси. У римському суспільстві жінки мали більше прав на власність і шлюб, ніж у Греції, що сприяло їхній відносній незалежності. Однак їхня участь у публічному житті все ще залишалася обмеженою.

По-друге, було звернуто увагу на становища жінок у Греції, зокрема в двох ключових полісах: Афінах і Спарті. В Афінах жінки були переважно позбавлені прав і свобод. Їхнє життя було строго обмежене домашніми обов'язками, а участь у громадському житті фактично виключалася. У Спарті, жінки мали більше прав і свобод. Вони брали активну участь у фізичній підготовці, мали доступ до власності й відігравали важливу роль у вихованні молодого покоління, особливо майбутніх воїнів. Ця різниця між двома грецькими полісами свідчить про те, як політичні та соціальні структури впливали на роль жінок у суспільстві.

По-третє, зосередилися на становищі жінок у Китаї, яке було складним і різноманітним, відзначаючи як прогресивні, так і традиційні аспекти суспільного ладу. Жінки мали певні юридичні та економічні права, такі як право на власність та можливість участі в економічних процесах, а також отримували освіту, що дозволяло їм впливати на культурне і соціальне життя. Однак ці права та можливості обмежувалися патріархальними нормами і соціальними традиціями, які вимагали від жінок підкорення чоловікам. Незважаючи на ці обмеження, жінки змогли знайти способи адаптуватися і використовувати свої здібності для зміцнення свого становища в суспільстві.

Нарешті, було розглянуто приклади видатних жінок, які зуміли подолати соціальні обмеження свого часу й досягти значних успіхів у різних сферах життя. Вони демонструють, що, незважаючи на патріархальні системи, жінки могли відігравати важливі ролі в історії своїх суспільств. Їхній вплив простежується в політичних рішеннях, культурних здобутках та соціальних реформах

Таким чином, у третьому розділі було висвітлено, як соціально-політичні умови та культурні традиції впливали на становище жінок у різних цивілізаціях, і як вони, змогли зробити вагомий внесок у розвиток своїх суспільств. Це дослідження дає змогу краще зрозуміти складний характер жіночого досвіду в античному світі та їхній вплив на історію.

РОЗДІЛ 4. ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА ШОДО ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЖІНОЧОЇ СИЛИ ТА ВЛАДИ В ДАВНІХ ДЕРЖАВАХ В СИСТЕМІ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

4.1. Історія жіноцтва в освітніх матеріалах: аналіз підручників, програми та педагогічного досвіду

Ключовим аспектом дослідження є вивчення навчальної програми та підручників, зокрема того, як питання жіночої влади та авторитету в античності інтегрується в сучасну систему освіти, що дозволяє оцінити відповідність навчальних матеріалів сучасним науковим підходам і принципам гендерної рівності.

За основу нами було взято програму з Всесвітньої історії та історії України для 6 класу. Вказана проблема висвітлена в другому розділі «Стародавні цивілізації Азії та Африки», а також в третьому – «Антична цивілізація та її сусіди» [5].

Отже, зважаючи на актуальні для нас фактори, відповідно до другого розділу, учні, у результаті навчально-пізнавальної діяльності, повинні сформуванати такі вміння:

- 1) усвідомлювати як природно-географічні умови впливають на організацію влади;
- 2) описувати давні суспільства;
- 3) характеризувати повсякденне життя представників різних соціальних груп [5].

Такий підхід забезпечує загальне розуміння соціальної структури, але не акцентує увагу на гендерних аспектах, таких як роль жінок у суспільствах стародавнього Сходу чи їхні соціальні статуси.

Водночас, третій розділ передбачає формування розуміння:

- 1) подібності між культурами Стародавньої Греції, елліністичного періоду та Давньоримської імперії;

- 2) особливостей античної демократії, прав та обов'язків громадян Стародавніх Афін і Стародавнього Риму;
- 3) специфіки суспільного устрою Стародавніх Афін і Стародавньої Спарти;
- 4) впливу соціального статусу на повсякденне життя в античному суспільстві [5].

В результаті аналізу встановлено, що, хоча в навчальній програмі детально розглядаються соціальні структури й аспекти повсякденного життя в античних цивілізаціях, питання становища жінок не отримало належної уваги. Відсутність чіткої інтеграції жіночої ролі та влади в історичному контексті може призводити до однобічного сприйняття гендерних ролей у античному світі. Це вказує на потребу доповнення навчальних матеріалів для більш збалансованого висвітлення історії, яке відповідало б сучасним принципам рівності та справедливості.

Окрім цього, вважаємо, що важливим є розгляд підручників, згідно яких проводяться уроки. Тому для комплексного дослідження було обрано чотири книги, які рекомендовані на сайті Міністерства освіти та науки. Усі видання датовані 2023 роком, що забезпечує їх актуальність та відповідність сучасним освітнім стандартам.

Спираючись на відомості, які були наведені в другому, а також в третьому розділах, пропонуємо застосувати наступні критерії задля всебічного аналізу, що дозволить забезпечити якість дослідження та врахувати всі важливі аспекти змісту та методичних матеріалів:

1. Розкриття теми жіноцтва (оцінювання кількості матеріалу, присвяченого ролі жінок у різних сферах життя).
2. Представлення сили та влади (визначення наявності прикладів видатних та впливових жінок та їхніх досягнень).
3. Точність та достовірність інформації (перевірка відповідності даних науковим дослідженням та сучасним знанням).

4. Завдання для формування критичного мислення та подолання стереотипів (аналіз наявності вправ, які спрямовані на розвиток учнівського розуміння становища жінок, їхньої ролі у суспільстві, а також подолання стереотипів).

Отже, аналізуючи підручник Олександра та Ольги Гісем, звертаємо увагу на розділ, присвячений Стародавньому Китаю. Параграфи описують династії, правителів, філософські школи та релігію, проте інформація щодо соціального статусу обмежена. Зокрема, зазначається, що соціальний статус визначався не походженням, а заслугами перед державою [16]. Це свідчить про акцент на інших аспектах історії, що призводить до недостатнього розуміння ролі жінок у китайському суспільстві.

У третьому розділі, присвяченому античним цивілізаціям, знаходимо більш детальний огляд становища жінок, зокрема в Стародавніх Афінах і Стародавній Спарті. У параграфі, що стосується полісного устрою Стародавньої Греції, йдеться про те, що громадянський статус мали лише вільні чоловіки, а жінки, діти, іноземці та раби були позбавлені цього права. Жінки були обмежені домашніми обов'язками та не могли покидати свої домівки без чоловічого супроводу. Також, освіта була доступна лише хлопцям.

Водночас автори зауважують, що в Греції проводилися спеціальні релігійні обряди — містерії, участь у яких була дозволена не тільки жінкам, а й рабам. Однак, як акцентують автори, жінки не мали права брати участь в Олімпійських іграх чи бути присутніми серед глядачів. Становище жінок у Спарті, навпаки, розглядається в контексті більш прогресивного підходу. Спартанки мали значну самостійність, активно займалися спортом і користувалися більшими правами порівняно з жінками в інших полісах [16].

Щодо Риму, то автори висвітлюють статус жінок, підкреслюючи їх підлегле становище. Так, відповідно до таблиці на с. 151, жінок відносили до негромадян поряд із дітьми, рабами та іноземцями. Окрім того, вони спочатку були підвладні батькові, згодом чоловікові, а за вдовами піклувалися їхні сини. Їхній стан в суспільстві чітко простежується в наступній фразі: «жінки в Римі

не мали особистих імен. Ім'я складалося з імені її роду із жіночим граматичним закінчення» [16, с. 153].

Проте, жриці богині Вести мали особливий статус. Їх відбирали з-поміж дівчат 6-10 років із найшляхетніших сімей, і термін її служіння становив 30 років, протягом яких їй не дозволялося виходити заміж. Підручник містить завдання на розвиток критичного мислення, зокрема: «Яку роль у римському суспільстві відігравали жерці та жриці? Які з них мали особливе становище?» [16, с. 170]. Воно сприяє аналізу та осмисленню гендерних ролей, а також допомагає краще зрозуміти відмінності у становищі обох статей.

Отже, даний підручник більш зосереджений на інших аспектах історії. В ньому подано дуже мало інформації про жінок, а також присутня недостовірна інформація. Наприклад, зазначено, що жінки Стародавньої Греції не могли покидати домівку без супроводу чоловіка, хоча дослідження показують, що це не зовсім так. Крім того, згадується, що жінки не брали участі в Олімпійських іграх, хоча Киніска (440-392 до н.е.) була їхньою учасницею і переможницею. Лише специфічний статус жриць Вести частково відображає роль жінок, але не надає чіткої картини їхнього впливу в ширшому суспільному контексті. Важливим є те, що підручник містить завдання, які спрямовані на розвиток критичного мислення, однак їх недостатньо для того, щоб сформувати більш глибоке розуміння історії. Таким чином, для більш глибокого розкриття теми підручнику слід включити більше інформації про видатних жінок та їхній вплив, а також детальніше розглянути роль жінок у різних історичних контекстах.

Наступним етапом нашого дослідження став аналіз підручника Ганни Хлібовської, Марії Крижановської та Оксани Наумчук, зокрема розділу, присвяченого цивілізаціям Стародавнього Сходу. Тут стикаємося з аналогічною ситуацією: в ньому наявні відомості про природні умови, населення, стародавні китайські імперії, соціальну організацію, господарство, а також основи релігії. Проте в цьому розділі відсутня інформація і завдання, що стосуються соціального статусу жінок у Стародавньому Китаї [30].

Що стосується Стародавніх Афін, автори зазначають, що, попри реформи Солона, жінки, раби та іноземці були виключені з управління державними справами. Крім того, їх виховання обмежувалося домашніми обов'язками, такими як прядіння і ткацтво, а в суспільстві цінували покірність і підпорядкування чоловікам [30].

Єдиним винятком була Стародавня Спарта, в якій активно піклувалося про освіту дівчат. Однак, ситуація тут була некращою, оскільки спартанок навчали фізичному розвитку і спорту, щоб вони могли народжувати здорових дітей, а їхнє головне призначення полягало в ролі матерів [30].

Автори зазначають, що жінки в обох випадках були підпорядковані чоловікам — головам сімей, які зазвичай були старшими. Жінки керували домом, але не мали громадянських прав і не могли брати участь у політиці чи військовій службі. Ролі жінок були обмежені: виходити з дому дозволялось лише з прислужницями і за згодою чоловіка. В селянських сім'ях жінки працювали поруч з чоловіками [30].

Автори роблять важливий висновок, який показує істинне, обмежене становище жіноцтва: «їхнє призначення вбачали в тому, щоб бути хорошими господинями, вірними дружинами й люблячими матерями» [30, с. 184]. Для глибшого осмислення ситуації, підручник містить завдання, в яких необхідно охарактеризувати ролі чоловіка та жінки в сімейному житті того часу.

Щодо культурного життя Греції, то участь в Олімпійських іграх мали лише вільні чоловіки, а жінкам було заборонено брати участь і відвідувати змагання, за винятком жриці храму Деметри [30].

В цілому, підручник містить важливі завдання, які спрямовані на розуміння соціальної ролі жінок, що є важливим для розуміння історичних контекстів і змін у соціальних структурах: з'ясувати відмінності між вихованням у Спарті та Афінах, визначити спільну рису виховання хлопців і дівчат у Спарті, а також дослідити особливості виховного процесу в Афінах [30].

Аналогічну ситуацію спостерігаємо і в Стародавньому Римі, де чітко визначався громадянський статус: патриції та плебеї були громадянами, тоді як жінки, діти, іноземці та вільновідпущеники не мали таких прав. Однак, римські жінки, хоча й не володіли громадянськими правами, мали більш автономну роль у родинному житті, порівняно з Грецією. Вони виконували функції не тільки господинь дому, а й радниць своїх чоловіків, брали участь у сімейних заходах, приймали гостей і відвідували громадські місця. Багато римлянок були освіченими і володіли грецькою мовою. Виховання дівчаток у Римі включало кулінарію, шиття, в'язання, а також базові навички читання та письма, хоча освіта закінчувалась після початкової школи. Завдання також стосуються вивчення сімейних відносин у Стародавньому Римі, зокрема визначення головної фігури в римській родині та становища жінки [30].

Отже, в ході аналізу нами було виявлено ряд недоліків в підручнику, зокрема повну відсутність інформації про соціальний статус жінок у Стародавньому Китаї, а також прикладів жінок, які мали вплив або авторитет у суспільстві. Крім того, подано недостовірні дані: сучасні дослідження показують, що спартанки брали участь в управлінні державою, а жінки Стародавньої Греції могли самостійно покидати дім, що суперечить інформації підручника. Не згадується й важливий факт про участь Кініски в Олімпійських іграх, де вона стала переможницею. Завдання, спрямовані на аналіз соціальної ролі жінок, є, але їх недостатньо для глибшого розуміння цієї теми, тому доцільно було б їх розширити для кращого осмислення.

Особливість наступних двох підручників полягає в тому, що другий розділ, присвячений Стародавньому Сходу, не виокремлює країни в окремі параграфи, що ускладнює пошук інформації про Китай, розміщену фрагментарно. До того ж, у книжці Бандровського О. Г., Власова В. С. та Данилевської О. М. не висвітлено соціальне становище жінок і відсутні завдання для глибшого осмислення цієї теми [13].

У розділі, присвяченому Стародавній Греції, зокрема Афінам, автори зазначають, що жінки не брали активної участі в державному житті, оскільки

громадянські права та обов'язки залишалися привілеєм чоловіків. Проте, параграф про Спарту розпочинається із достатньо цікавого завдання, в якому учням пропонується проаналізувати ілюстрації (додаток а) та з'ясувати, чим різняться зображення жінок. Це спонукає задуматися про роль жінок у суспільстві Спарти [13].

Автори підкреслюють, що на законодавчому рівні в Спарті була забезпечена рівність для всіх громадян. Дівчатам необхідно було підтримувати силу й здоров'я, займаючись бігом, боротьбою та тренуваннями з метання списа. Досягнення 18 років було ключовим етапом у житті спартанських дівчат, адже саме тоді вони могли вступати в шлюб [13].

Параграф 33, який зосереджений на сімейному житті та повсякденних реаліях Давньої Греції, починається з аналізу візуальних матеріалів (додаток б). Завдання для учнів полягає в тому, щоб розглянути зображення на вазах Давньої Греції й визначити, які елементи жіночого побуту там зображені. Також школярам пропонується дослідити, в якому з грецьких міст соціальний статус жінок і їхнє навчання суттєво контрастували з іншими полісами. Крім того, воно включає в себе порівняння давньогрецьких пам'яток із зображеннями жінок на артефактах зі Сходу та аналіз причин, які могли вплинути на ці відмінності. Така вправа дає учням змогу краще усвідомити соціально-культурні відмінності античного світу й розвиває аналітичні навички [13].

Далі розглядаються сімейні звичаї греків, які одними з перших прийняли моногамію, тобто шлюб з однією жінкою. Вибір чоловіка зазвичай здійснював батько дівчини. Унікальною особливістю Спарти було «викрадення» нареченої за її згодою. Після шлюбу жінки не мали права приймати самостійні рішення або виходити з дому без дозволу, за винятком походів до храму з чоловіком. Вони сідали за стіл лише в колі сім'ї, без гостей [13].

На відміну від афінянок, спартанські жінки мали повну владу у своєму домі, адже їхні чоловіки часто були зайняті полюванням, тренуваннями або

війною. Відома відповідь спартанки, яка на зауваження чужоземки про владу спартанок над чоловіками, сказала: «Але ми їх народжуємо» [13, с. 145].

Параграф 49, присвячений родині та освіті в Давньому Римі, зазначає, що шлюби часто укладалися з розрахунку й організовувалися батьками, не залишаючи молодим римлянам права вибору [13].

Другий пункт параграфу є одним із ключових, оскільки окремо висвітлює роль жінок у римському суспільстві. Так, римські жінки вважалися господинями дому, а чоловіки повинні були ставитися до них з повагою, особливо це стосувалося імператорських дружин. Римлянки могли здобувати освіту нарівні з хлопцями, відвідувати публічні місця та навіть організувати клуби для обговорення суспільних і політичних тем. Важливою частиною римського суспільства були весталки — служительки богині Вести, які пильнували за священним вогнем, що символізував державу [13].

Автори також підкреслюють, що слава Риму була заслугою не лише законодавців і воїнів, але й чеснот римських жінок. Наприклад, брати Гракхи отримували підтримку й виховання від своєї матері Корнелії (190-100 до н.е.) [13].

У підручнику зазначено, що римське законодавство забезпечувало жінкам захист майнових прав, дозволяючи їм володіти власними активами та обмежуючи контроль чоловіків над їхнім приданим. Існування можливості розлучення також надавало жінкам певну незалежність [13].

Підручник пропонує учням проаналізувати роль жінок у Давньому Римі, відповідаючи на питання, які допоможуть глибше зрозуміти їхнє становище: зокрема, обговорюються причини поширеності епітафій, присвячених жінкам, значення тексту епітафії, адресованого перехожому, а також чому «приємна мова» є першою чеснотою, за яку автор епітафії віддає шану небіжчиці. Автори підручника також просять учнів підсумувати свої міркування, розглядаючи вплив традицій на формування поважного ставлення до жінок у Давньому Римі. Ці питання допомагають учням глибше зрозуміти культурні та соціальні аспекти життя жінок у Давньому Римі, порівняти їх з іншими суспільствами

того часу та проаналізувати, як традиції і права впливали на їхній статус у суспільстві [13].

Таким чином, аналіз підручника показує, що інформація про роль жінок у Давньому Римі та Греції, їхні права й досягнення, подана досить докладно, особливо у контексті ілюстрацій, які висвітлюють соціальні ролі жінок у Спарті та Афінах. Однак про становище жінок у Стародавньому Сході даних бракує, а згадки про Китай є лише фрагментарними й розпорошеними, що ускладнює пошук і систематизацію матеріалу. Приклад із Корнелією, матір'ю братів Гракхів, ілюструє жіночий авторитет, але цього недостатньо для повного розуміння ролі жінок у суспільстві. До того ж, достовірність інформації іноді викликає сумніви: наприклад, повторюється хибна теза про те, що грецькі жінки не могли виходити з дому без дозволу, а ситуація зі спадщиною в Римі подана спрощено. Завдання підручника на аналіз і порівняння допомагають глибше розуміти матеріал, але їх недостатньо для повного осмислення становища жінок у різних суспільствах.

Завершуючи огляд, відзначимо, що підручник авторів Щупака І. Я., Бурлаки О.В., Власова Н.С. та Піскарьової І. О. у другому розділі, присвяченому Стародавньому Сходу, звертає увагу на обмежені можливості жінок у Китаї щодо управлінських посад. Автори також пропонують учням творчо дослідити відомих жінок Стародавнього Сходу, створивши обкладинку журналу «Видатні жінки», що стимулює розвиток дослідницьких і творчих навичок [33, с. 98].

Особливу увагу привертає 21 параграф, який розглядає питання родини, виховання дітей і положення жінок у стародавньому суспільстві Сходу. Автори пропонують учням замислитися над роллю дорослих у вихованні та дослідити приклади, де представники певної статі намагалися домінувати в суспільстві. Це завдання розвиває критичне мислення, дозволяючи порівняти культурні особливості та підходи до сімейних ролей на Стародавньому Сході [33].

У підручнику також підкреслюється, що в Стародавньому Китаї прояв почуттів вважався неприпустимим, а батьки ухвалювали рішення про шлюб без

врахування особистих уподобань дітей. Жінки мали підкорятися чоловікам та старшим членам сім'ї, не могли успадковувати майно і здобували освіту лише в окремих випадках, зазвичай у заможних родинах [33].

Аналіз підручника показує, що у розділах, присвячених Стародавній Греції, значну увагу приділено ролі жінок у суспільстві. Зокрема, підкреслюється обмеження політичних прав афінських жінок, які не могли брати участь у демократичному житті поряд із метеками та рабами. Розділ, що стосується Спарти, не окремо розглядає роль жінок, але в контексті повсякденного життя зазначено, що дівчат заміж видавали в 15 років, і батьки повністю контролювали їх. У родинному житті жінки мали менше прав, а їх основним обов'язком було ведення домашнього господарства [33].

Залучення первинних джерел, наприклад, Гомерових творів, є цікавим для дослідження ролі жінок. Зокрема, Телемах, син Одиссея, говорить матері Пенелопі: «Займайся, як слід, ладом у господарстві, прядінням, ткацтвом, спостерігай, щоб рабині старанні були в роботі своїй: мовити ж — не жіноча справа, а справа чоловіка...» [33, с. 165]. Завдання, що включають аналіз цього тексту, допомагають зрозуміти гендерні ролі в суспільстві Давньої Греції. Серед ключових завдань є також аналіз вазопису, який дозволяє з'ясувати, як у Афінах і Спарті зображувалися жінки, що відкриває можливість для порівняння з їхнім становищем на Сході [33].

У подальшій інформації описуються Олімпійські ігри як головні спортивні події Давньої Греції, які були присвячені богу Зевсу. Лише вільні чоловіки-громадяни могли брати участь у змаганнях, а жінки навіть не мали права бути серед глядачів [33].

У розділі про Давній Рим підкреслено обмеження прав жінок, дітей, вільновідпущених рабів і плебеїв. Жінки могли вступати в шлюб з 12 років, чоловіки – з 14. Освіта до 7 років була спільною для дітей обох статей. Роль жінок обмежувалася вихованням дітей та веденням домашніх справ, але вони мали більше прав, ніж у Греції: могли брати участь у суспільних справах і вільно пересуватися містом. На завершення надається завдання, що ставить

питання про права жінок у давньоримському суспільстві та допомагає краще зрозуміти соціальні та правові відмінності між жінками в різних античних культурах [33].

Таким чином, у підручнику детально розглядається становище жінок у Давній Греції, Римі та Китаї. Інформація про права і ролі жінок у кожній з цих культур представлена в значному обсязі, але є неточності: наприклад, жінки в Китаї мали можливість протистояти чоловікам, у той час як в Греції жінки могли вільно переміщатися містом, а участь жінок в Олімпійських іграх суперечить загальноприйнятим уявленням. Однак, даний підручник є єдиним джерелом, яке згадує про дискримінацію жінок і пропонує значну кількість завдань, які включають аналіз історичних джерел, вазопису та соціальних ролей у різних античних культурах, що допомагає учням краще зрозуміти культурні та соціальні відмінності.

Окрім аналізу навчальної програми та підручників, важливим є вивчення педагогічного досвіду вчителів, що сприяє пошуку ефективних підходів до викладання проблеми жіночої сили та влади в античному світі. Особливу увагу заслуговують конспекти, презентації, а також завдання, розміщені на платформах «На Урок» та «Всеосвіта». Ознайомлення з цими матеріалами допоможе у розробці методики викладання даної теми, роблячи її більш доступною та цікавою для учнів.

Важливо зазначити, що більшість вчителів не виносять дану тему, а розглядають її в контексті повсякденного життя римлян. Хоча такий підхід певною мірою сприяє формуванню у школярів цілісного уявлення про життя тогочасного суспільства, він усе ж має істотний недолік — недостатню увагу до ролі жінок. Це може призвести до поверхового висвітлення їхнього внеску у суспільне, культурне та релігійне життя.

Таким чином, у розробці уроку «Традиції повсякденного життя в Давній Греції» Л. О. Петручик на платформі «На урок» акцентується увага на питанні дискримінації жінок. У презентації наводиться уривок з Гомера, де зазначено, що «мовити — не жіноча справа», і учням пропонується задуматися над роллю

жінки в родині. Крім того, учням пропонують аналізувати зображення з сімпозіумом і з'ясувати, чи є на них жінки, і яку роль вони виконують. Також передбачено порівняння становища жінок у Стародавніх Афінах, Стародавній Спарті та Стародавньому Сході [25].

Урок «Родина і виховання в Давньому Римі» Л. О. Петручик на платформі «На урок» передбачає завдання на основі портрета подружжя, де учні повинні визначити їхній соціальний статус. Додатково пропонується скласти розповідь «Один день з життя римлянки», опираючись на текстові джерела та ілюстрації. В кінці уроку учні відповідають на питання про роль жінки в римській родині [24].

Особливу увагу заслуговує конспект уроку Я. В. Кузіва на тему «Становище жінки та повсякденне життя в Давньому Римі» на платформі «Всеосвіта». Тут детально розглядається роль жінок, а учні повинні відповісти на питання щодо їхніх прав у римському суспільстві. Однак для більш глибокого розуміння цієї теми необхідно доповнити матеріал додатковими джерелами [20].

Таким чином, по-перше, аналіз шкільних підручників виявив недоліки в представленні інформації про жінок, яка є неповною і поверхневою, зокрема щодо ролі жінок у Стародавньому Китаї. Існують неточності, що спотворюють історичну реальність, а кількість завдань на цю тему є недостатньою. Лише робота Піскарьової, Бурлаки, Майорського, Мелещенка та Щупака наводить приклади жіночого авторитету, але їх замало для комплексного уявлення. Інформація про дискримінацію жінок представлена лише в праці Щупака, Бурлаки, Власова та Піскарьової, що також недостатньо. Підручники зосереджуються на домашніх обов'язках жінок, ігноруючи їхній внесок у культурну та релігійну діяльність, що спотворює реальний стан справ і підтримує стереотипи.

По-друге, вчителі на уроках використовують різноманітні методичні прийоми, такі як аналіз текстів і зображень, творчі завдання та питання на порівняння, щоб висвітлити становище жінок у стародавніх суспільствах. Ці

методи сприяють розвитку аналітичного мислення учнів, проте у більшості випадків роль жінок розглядається поверхово, що вимагає додаткових зусиль для глибшого осмислення цієї теми.

4.2. Методика викладення теми «Жіноча сила та влада в античному світі» в шкільній практиці

Розгляд теми жіночої сили та влади в античному світі в контексті шкільної освіти є важливим питанням, що охоплює різноманітні соціальні, культурні та політичні аспекти, які впливали на становище жінок у давнину. Вивчення цих питань дозволяє учням глибше усвідомити, як античні цивілізації формували уявлення про роль жінок у суспільстві та їхній внесок у його розвиток. Особливо важливо викладати цю тему у шостому класі, коли діти починають формувати самостійні погляди, розвивають прагнення до самовираження та закладають основи власної ідентичності. За ствердженням Н. М. Токаревої а також А. В. Шамне, саме в цей віковий період відбуваються значні зміни в їхньому світосприйнятті, і ця тема може сприяти розвитку важливих соціальних навичок та розширенню кругозору [28].

На основі досвіду вчителів та методичних розробок дослідників можна зробити загальний висновок, що для досягнення ефективності в освітньому процесі необхідно використовувати інтегровані методи навчання, що поєднують активні підходи та аналіз різноманітних джерел. Таким чином, Желіба О. В. розповідає про важливість застосування наочних матеріалів, такі як презентації, ілюстрації та відео, які допомагають учням краще уявити історичні події та ключові особистості. Візуальні елементи створюють більш доступне та зрозуміле навчальне середовище, де учні можуть краще усвідомлювати інформацію [17]. Наприклад, використовуючи презентації, викладач може акцентувати увагу на значущих аспектах жіночої історії, наводячи приклади, які задіюють візуальне сприйняття і спрощують розуміння складних концепцій. Це допомагає учням не лише запам'ятовувати нові знання, але й осмислювати їх важливість у контексті сучасного суспільства.

Метод бесіди та дискусії ефективно залучає учнів до обговорення теми, оскільки дозволяє дітям активно висловлювати свої думки та формувати власну позицію.. Використання проблемних запитань стимулює критичне мислення, а також спонукає дітей замислюватися над значенням жіночої ролі в історії та суспільстві [17]. Наприклад, обговорення досягнень видатних жінок і їхнього впливу на історичні події сприяє формуванню соціально-активної позиції учнів та навичок аргументованого висловлення власної думки. У цьому віці підлітки прагнуть отримати схвалення однолітків, що додатково підсилює їхню мотивацію до участі в обговореннях [28].

Аналіз візуальних матеріалів є ще одним важливим аспектом уроку. Учні можуть працювати в парах або малих групах, досліджуючи ілюстрації, що демонструють історичні події або видатні особистості, пов'язані із жіночою силою та владою [17]. Це не лише сприяє розвитку аналітичних навичок, але й дозволяє учням обговорювати свої спостереження та формувати власні висновки. Таке навчання дозволяє їм поглиблено розуміти контекст історичних подій та сприяє розвитку навичок співпраці й комунікації.

Інтерактивна робота на уроках є критично важливою, адже вона активно залучає учнів у навчальний процес. Використання різноманітних платформ, таких як LearningApps і WordWall, відкриває нові можливості для створення захоплюючих завдань, ігор та опитувань, які стимулюють учнів до активної участі. Завдяки такому підходу учні можуть краще засвоювати матеріал, розвивати критичне мислення та навички командної роботи.

Крім цього, за свідченням Задорожної Л. В., вивчення ролі особистості є важливим аспектом шкільної освіти. Компетентнісно-орієнтований підхід сприяє не лише засвоєнню знань, а й розвитку здатності їх застосовувати. Вона наголошує на важливості самостійної пізнавальної діяльності учнів через творчі завдання, як-от есе, реферати чи дослідницькі проекти [18, с. 39-40].

У своїх дослідженнях Л. В. Задорожна також підтримує типологізацію історичних постатей, запропоновану І.А. Колядою. Згідно з цією класифікацією, історичні особистості розподіляються за наслідками діяльності

(позитивні, негативні, багатогранні) та за походженням (видатні за статусом, за діяльністю або за обома критеріями). Вона також підкреслює, що історик виступає інтерпретатором минулого і повинен враховувати контекст подій, спираючись на ретельний аналіз джерел. Об'єктивність висновків залежить від точності понять і правильного аналізу зв'язків між подіями, що дозволяє створити правильну картину минулого [19, с. 48].

Зважаючи на те, що обговорення жіночої сили та влади в історії може викликати емоційні відгуки, важливо створити в класі підтримуючу атмосферу. Вчителю слід бути готовим до емоційних реакцій учнів, спрямовуючи дискусію у конструктивне русло та зберігаючи відкритість у спілкуванні. Це дозволить учням вільно висловлювати свої думки та почуватися комфортно під час обговорення складних питань, таких як гендерна рівність і соціальна справедливість [28].

Отже, для викладання теми жіночої сили та влади учням шостого класу доцільно враховувати їхні вікові особливості, використовувати наочні матеріали, метод бесіди, проблемні запитання, аналіз рисунків, парну та інтерактивну роботу. Комплексний підхід не лише сприяє глибшому засвоєнню матеріалу, а й допомагає виховати в молодого покоління повагу до історії жінок, їхніх досягнень і внеску у формування сучасного суспільства. Використання різноманітних навчальних методик сприяє більш усвідомленому розумінню теми та розвитку соціальної активності учнів.

На основі розробленої методики, пропонуємо план-конспект уроку щодо становища жінок в античному Римі. Цей підхід є універсальним, що дозволяє застосовувати її для вивчення подібних тем у контексті Стародавнього Китаю та Греції (додаток В).

Висновки до розділу 4

В результаті дослідження можна прийти до висновку, що роль жінок в античних культурах, незважаючи на її значущість, часто не отримує належної уваги в навчальних матеріалах. Виявлені прогалини в підручниках і методиці

викладання вказують на необхідність вдосконалення підходів до висвітлення цієї теми в шкільній програмі.

По-перше, аналіз програми та підручників показав, що в них недостатньо глибоко розкривається роль жінок у стародавніх культурах, зокрема в Китаї, Греції та Римі. У підручниках акцент робиться на обмежених можливостях жінок, зокрема в сімейному житті, але їхній вплив на культуру, релігію та інші сфери діяльності практично не висвітлений. Крім того, в деяких випадках не враховуються важливі аспекти, наприклад, можливість жінок у Стародавньому Китаї протистояти чоловікам або їх участь у політичному житті. Виявлено також відсутність прикладів жіночого авторитету в галузях, таких як наука чи мистецтво, що значно обмежує розуміння учнями значення жіночого внеску в історію.

По-друге, методика викладання цієї теми вимагає більш інтерактивного підходу, що дозволить залучити учнів до глибшого розуміння ролі жінок в античних культурах. Використання різноманітних методів, таких як аналіз первинних джерел, робота з візуальними матеріалами, групові обговорення та дискусії, дасть можливість учням не лише вивчити історичні факти, але й розвивати критичне мислення. Наприклад, завдання на порівняння ролі жінок у різних культурах через аналіз вазопису чи класичних текстів сприяє глибшому засвоєнню матеріалу та формуванню власної думки. Інтерактивні методи викладання дозволяють зробити навчання більш захоплюючим і мотивують учнів до активної участі в процесі.

Отже, для покращення якості навчальних матеріалів і методики викладання необхідно більш детально висвітлювати роль жінок у стародавніх культурах, враховуючи їхній вплив на культуру, релігію та політику. Розширення інформації про жінок і вдосконалення підходів до викладання цієї теми допоможе учням краще зрозуміти їхній внесок у розвиток цивілізацій і сприятиме формуванню соціальної свідомості.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження можна зробити узагальнені висновки, які відображають значущість теми та глибину розглянутих питань. Отже, перший розділ дипломної роботи присвячено аналізу літератури та джерел, що висвітлюють роль жінок у Стародавніх Греції, Римі та Китаї. Це дало можливість критично переосмислити усталені уявлення про жіночу роль в історії, оцінюючи вплив гендерних стереотипів на сприйняття жіночої сили. Крім того, нами було застосовано різноманітні методи та принципи, що забезпечило комплексний та об'єктивний огляд теми.

Важливо зазначити, що було проведено аналіз історичних та сучасних значень термінів «фемінізм», «гендер», «сила» і «влада», що дозволило виявити їхню еволюцію та різницю між давніми і сучасними тлумаченнями. Фемінізм, який виник як боротьба за права жінок, став основою для руху за гендерну рівність. Гендер, як соціальна конструкція статі, показує вплив культурних норм на формування ролей чоловіків і жінок. Сила та влада в античності трактувалися як фізична міць і політичний вплив, але з часом їх значення розширилося до соціального та особистісного рівня. Цей аналіз не лише прояснює етимологію понять, але й закладає фундамент для глибшого осмислення їхніх ролей у гендерній рівності.

У результаті аналізу праць Платона, Аристотеля, Плутарха, Таціта і Светонія виявлено, що філософські та історичні ідеї античності відображали домінуючі патріархальні норми, які обмежували роль жінок у суспільстві. Однак у працях окремих мислителів іноді прослідковувалися прогресивні ідеї, що визнавали соціальний потенціал жінок. Це дослідження підкреслило, як античні уявлення формували суспільне сприйняття жіночої ролі, зміцнюючи обмеження, що стримували їхній розвиток, і водночас закладали основи для майбутніх змін.

Дослідження становища жінок у Стародавній Греції (зокрема в Афінах і Спарті), Римі та Китаї виявило, що, незважаючи на патріархальні обмеження,

місцеві традиції створили різні соціальні ролі для жінок. У Греції, особливо в Афінах, жінки обмежувалися домашньою сферою, в Спарті мали більше прав і могли брати участь у громадському житті. У Римі жінки мали певні юридичні права, а в Китаї, за династії Хань, могли брати участь у громадському та економічному житті, хоча їх роль регулювалася суворими нормами. Попри обмеження, жінки в цих суспільствах відігравали важливу роль у культурному та релігійному житті, що підкреслює їхній значний внесок у розвиток античних цивілізацій.

Незважаючи на обмеження прав, жінки античності мали значний вплив у суспільстві. Зокрема, Турія в Римі проявила відвагу, захищаючи родину під час громадянських воєн; Гіпатія з Александрії своїми науковими досягненнями збагатила інтелектуальне життя; Олімпіада, матір Олександра Македонського, активно впливала на політичні процеси у Греції, а римські весталки, як-от Клавдія, мали високий суспільний статус завдяки своїй релігійній службі. Ці приклади свідчать, що навіть за патріархальних умов жінки знаходили способи реалізувати свій потенціал, набувати впливу та руйнувати стереотипи, залишаючи значний слід у культурі, науці та релігії античного світу.

В свою чергу, аналіз навчальної програми для 6 класу з історії та підручників з «Історії України» і «Всесвітньої історії» виявив недостатнє висвітлення ролі жінок у стародавніх цивілізаціях. Програма зосереджується переважно на загальних історичних процесах і характеристиці соціальної структури, що не включає детального розгляду гендерних аспектів. У підручниках жінки представлені переважно в стереотипних сімейних ролях, а приклади жіночого лідерства згадуються рідко. Крім того, деякі підручники містять недостовірну інформацію, що знижує якість знань учнів. Це свідчить про необхідність вдосконалення матеріалів для формування повнішого уявлення про роль жінок у давніх цивілізаціях.

Що стосується методики викладання, то, на основі педагогічного досвіду, для ефективного засвоєння матеріалу доцільно використовувати комплексний підхід із різноманітними навчальними методами. До основних методів

віднесено бесіду й дискусію, що стимулюють критичне мислення та залучають учнів до активного обговорення. Використання візуальних матеріалів, як-от ілюстрації й презентації, сприяє глибшому розумінню історичного контексту, а інтерактивні форми роботи, включаючи групові завдання, розвивають навички співпраці та комунікації. Такий підхід допомагає учням не лише глибше засвоювати інформацію, але й формує в них повагу до історичної ролі жінок та сприяє усвідомленню важливості гендерної рівності в суспільстві.

З огляду на здобуті результати дослідження, можна рекомендувати подальше розширення тематики гендерних аспектів в історичній освіті, зокрема вивчення ролі жінок у різних культурних і соціальних контекстах. Важливо інтегрувати ці результати в навчальні програми з історії, акцентуючи на досягненнях жінок, що сприятиме глибшому розумінню історії як багатогранного явища та підвищить зацікавленість учнів. Крім того, доцільно розробити нові навчальні матеріали, зокрема підручники, електронні ресурси та інтерактивні додатки, які зосереджуються на ролі жінок в історії, що забезпечить доступність цієї теми для учнів і надасть можливість для самостійного аналізу та осмислення історичних процесів.

З огляду на все вищезазначене, можна стверджувати, що поставлена мета, а також всі завдання, окреслені в рамках дослідження, були успішно реалізовані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Аристотель. Нікомахова етика. Пер. з давньогр. В. Ставнюка. Київ, 2002. 480 с.
2. Аристотель. Політика. Пер. з давньогр. О. Кислюка. Київ, 2000. 239 с.
3. Бовуар Сімона де. Друга стаття. У двох томах. Том 1. Пер. з франц. Воробйової Наталії, Воробйова Павла, Собко Ярослава. Київ, 1994. 390 с.
4. Боккаччо Джованні. Про славних жінок. Переклад з лат. П. Содомора. Харків, 2014. 216 с.
5. Навчальні програми для закладів загальної середньої освіти «Всесвітня історія. Історія України (інтегрований курс). 6 клас». Київ, 2022. 260 с.
6. Піскарьова І. О., Бурлака О. В., Майорський В. В., Мелещенко Т. В., Щупак І. Я. Модельна навчальна програма «Історія України. Всесвітня історія. 6 клас» для закладів загальної середньої освіти. Київ, 2021. 24 с.
7. Платон. Держава. Пер. з давньогр. Д. Ковалю. Київ, 2000. 355 с.
8. Тацит Корнелій. Анналі. З часу відходу божественного Августа. Пер. з лат. О. Кислюка. Київ, 2013. 700 с.
9. Транквілл Гай Светоній. Життєписи дванадцяти цезарів. Пер. з лат. П. Содомори. Львів, 2012. 280 с.
10. Aristotle. *Historia animalium*. Translated from Greek by D'Arcy Wentworth Thompson. Oxford, 1910. URL: <https://archive.org/details/thompson-1910-aristotle-animals/page/n1/mode/2up> (Дата звернення: 11.08.2024)
11. Gouges Olympe de. *Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne*, 1791. URL: <https://gallica.bnf.fr/essentiels/anthologie/declaration-droits-femme-citoyenne-0> (Дата звернення: 10.08.24)
12. Plutarch. *Plutarch's Morals*. Translator Arthur Richard Shilleto. 2007. URL: <https://www.gutenberg.org/files/23639/23639-h/23639-h.htm> (Дата звернення: 04.11.2024)

Література

13. Бандровський О. Г., Власов В. С., Данилевська О. М. Історія України. Всесвітня історія: підручник для 6 кл. закл. заг. серед. освіти. Київ, 2023. 256 с.
14. Берд М. S.P.Q.R. Історія Давнього Риму. Київ, 2019. 480 с.
15. Гайналь Т. Специфіка гендерної ідентичності. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2011. Вип. 55. С. 286-290.
16. Гісем О. В., Гісем О. О. Історія України. Всесвітня історія: підручник для 6 кл. закл. загал. серед. освіти. Харків, 2023. 192 с.
17. Желіба О. В. Методи навчання історії. Харків, 2019. 93 с.
18. Задорожна Л. Вивчення життя, діяльності та ролі видатних особистостей в шкільній історичній освіті, 2020. С. 39. URL: http://virtus.conference-ukraine.com.ua/2_ManVirtutal/2020/conf50.pdf#page=39 (Дата звернення 15.11.2024)
19. Задорожна Л. Реалізація компетентнісного підходу до вивчення життя, діяльності та ролі видатних особистостей в шкільній історичній освіті. *VIRTUS*, 2020. С. 47. URL: http://www.tsatu.edu.ua/shn/wp-content/uploads/sites/59/6_journal42.pdf#page=47 (Дата звернення: 15.11.2024)
20. Кузів Я. Конспект «Становище жінки та повсякденне життя в Давньому Римі». URL: <https://vseosvita.ua/library/stanovyshche-zhinky-ta-povsiakdenne-zhyttia-v-davnomu-rymi-811345.html> (Дата звернення 15.11.2024)
21. Марценюк Т. Гендерна соціалізація як процес формування маскулінних та фемінних ознак гендерної ідентичності. *Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки*. 2004. Т. 32. С. 33-42.
22. Оуклі Енн, Мітчелл Дж. Хто боїться фемінізму? Погляд по той бік реакції: Пер. з англ., наук. ред., перед., коментарі та покажчик імен Є. Г. Виноградова. Львів, 2005. 340 с.
23. Панафідін І. Чи була філософія у Давній Спарті? *Актуальні проблеми духовності*. Кривий Ріг, 2009. Вип. 10. С. 127-139.

24. Петручик Л. Презентація «Родина і виховання в Давньому Римі. Повсякденне життя». URL: <https://naurok.com.ua/prezentaciya-rodina-i-vihovannya-v-davnomu-rimi-povsyakdenne-zhittya-398407.html> (Дата звернення 15.11.2024)
25. Петручик Л. Презентація «Традиції повсякденного життя в Давній Греції». URL: <https://naurok.com.ua/prezentaciya-tradici-povsyakdenного-zhittya-v-davniy-greci-383497.html> (Дата звернення 15.11.2024)
26. Рудинеско Елізабет. Розладнана сім'я. Переклад з франц. Євгена Марічева. Київ, 2004. 232 с.
27. Сидорук Г., Семенова В. Лексикон сучасного фемінізму. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 5 ч.* Кіровоград, 2008. Вип. 75 (2). С. 252-256. URL: https://cusu.edu.ua/download/nauk_zapiski/2008_vipusk_75_chastyna_2_zamovleniya_5080_2.pdf#page=252 (Дата звернення: 10.08.2024)
28. Токарева Н. М., Шамне А. В. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ, 2017. 548 с.
29. Туренко В. Е. Жінки в античній філософії: постаті, праці, концепції: монографія. Київ, 2021. 236 с.
30. Хлібовська Г. М., Крижановська М. Є., Наумчук О. В. Історія України. Всесвітня історія: підручник для 6 кл. закл. загал. серед. освіти. Тернопіль, 2023. 288 с.
31. Чухим Н. «Гендер та гендерні дослідження в ХХ ст.». *Незалежний культурологічний часопис «І»*, 2000. № 17. С. 22-29. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Chasopys_Ji/N17_Genderni_studii.pdf (Дата звернення: 10.08.2024).
32. Шевченко З. В. Словник гендерних термінів. Черкаси, 2016. 336 с.
33. Щупак І. Я., Бурлака, О. В., Власова Н. С., Піскарьова І. О. Історія України. Всесвітня історія: підручник для 6 кл. закл. загал. серед. освіти. Київ, 2023. 256 с.

34. Bennett J. M. Feminism and History. *Gender & History*. 1989. Vol. 1. № 3. Pp. 251-272. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1468-0424.1989.tb00256.x> (Дата звернення: 11.08.2024)
35. Boatwright Mary T. *Imperial Women of Rome: Power, Gender, Context*. New York: Oxford University Press, 2021. 382 p.
36. Bystydzienski Jill M. *Women Transforming Politics: Worldwide Strategies for Empowerment*. Bloomington: Indiana University Press, 1992. 229 p.
37. Carney Elizabeth Donnelly. *Eurydice and the Birth of Macedonian Power*. New York: Oxford University Press, 2019. 200 p.
38. Carney Elizabeth. *Olympias: Mother of Alexander the Great*. New York: Routledge, 2006. 241 p.
39. Cartledge Paul. *Spartan Wives: Liberation or Licence?* JSTOR. URL: <https://www.jstor.org/stable/i226103> (Дата звернення: 18.08.2024)
40. Gillespie Caitlin C. *Boudica. Warrior women of Roman Britain*. New York: Oxford University Press, 2018. 217 p.
41. Hemelrijk Emily A. *Women and Society in the Roman World: A Sourcebook of Inscriptions from the Roman West*. Cambridge-New York: Cambridge University Press, 2021. 370 p.
42. Hinsch Bret. *Women in Early Imperial China*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2010. 256 p.
43. Johnson Linda Cooke. *Women of the Conquest Dynasties: Gender and Identity in Liao and Jin China*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 2011. 290 p.
44. Just Roger. *Women in Athenian Law and Life*. New York: Routledge, 1989. 258 p.
45. MacLachlan Bonnie. *Women in Ancient Rome: A Sourcebook*. New York: Bloomsbury Publishing Plc, 2013. 233 p.
46. McMahon Keith. *Women Shall Not Rule: Imperial Wives and Concubines in China from Han to Liao*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2013. 311 p.
47. Osgood Josiah. *Turia: A Roman Woman's Civil War*. Oxford; New York: Oxford University Press, 2014. 323 p.

48. Pomeroy Sarah B. Spartan Women among the Romans: Adapting Models, Forging Identities, 2008. JSTOR. URL: <https://www.jstor.org/stable/40379356?origin=JSTOR-pdf> (Дата звернення: 11.08.2024)
49. Pomeroy Sarah B. Spartan women. Oxford; New York: Oxford University Press, 2002. 198 p.
50. Post Jalena M. The Enigma of the Spartan Woman. **Young Historians Conference 2015. Clackamas High School.** URL: <https://pdxscholar.library.pdx.edu/younghistorians/2015/oralpres/12/> (Дата звернення: 11.08.2024)
51. Rawson Beryl. Marriage, Divorce, and Children in Ancient Rome. Oxford; New York: Oxford University Press, 1991. 274 p.
52. Scott Joan Wallach. Gender: A Useful Category of Historical Analysis. 1986. JSTOR. URL: <https://www.jstor.org/stable/1864376> (Дата звернення: 11.08.2024)
53. Scott Joan Wallach. History in Crisis: The Others' Side of the Story, 1989. JSTOR. URL: <https://www.jstor.org/stable/1873754?origin=JSTOR-pdf> (Дата звернення: 11.08.2024)
54. Watts Edward J. Hypatia: The Life and Legend of an Ancient Philosopher. Oxford; New York: Oxford University Press, 2017. 224 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

◀ Афінянки за грою на музичних інструментах. Малюнок на амфорі. V ст. до н. е.

▶ Спартанська дівчина, яка бере участь у змаганнях з бігу. Фігурка V ст. до н. е.

Додаток Б

Додаток В

Тема: Становище жінок у Давньому Римі: від родинного до суспільного життя.

Мета:

Освітня: розширити знання учнів про сімейний устрій та соціальний статус жінок у Давньому Римі; ознайомити з основними особливостями повсякденного життя римлян, зокрема роль жінки в родині та суспільстві; дослідити вплив суспільних норм на становище римських жінок;

Розвивальна: сприяти розвитку вмінь учнів аналізувати та висловлювати власні думки, застосовувати критичне мислення для розуміння причинно-наслідкових зв'язків між суспільними нормами та роллю жінок у римському суспільстві;

Виховна: виховувати усвідомлення важливості ролі жінок у Давньому Римі, формуючи інтерес до їхнього життя та досягнень.

Тип уроку: комбінований урок.

Загальнодидактичні методи: практичний метод, бесіда, частково-пошуковий, робота в парах.

Навчальні технології: інтерактивні (за посиланням – <https://learningapps.org/37443217>, <https://learningapps.org/37443426>) та інформаційні (презентація – https://www.canva.com/design/DAGVVdi4J6w/BmvdKC0Y1AnlPMSxVWwEAA/edit?utm_content=DAGVVdi4J6w&utm_campaign=designshare&utm_medium=link2&utm_source=sharebutton та хмаринка слів – <https://wordart.com/mqg3bcw4mkav/untitled-3>) технології.

Обладнання:

- Піскарьова І. О., Бурлака О. В., Майорський В. В., Мелещенко Т. В., Щупак І. Я. Модельна навчальна програма "Історія України. Всесвітня історія. 6 клас" для закладів загальної середньої освіти. Київ, 2021. 24 с.
- Щупак І.Я., Бурлака О.В., Піскарьова І.О. Всесвітня історія. Історія України: підруч. для 6 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: «Оріон». 2019. 228 с.

Поняття та терміни: «патріархальна родина», «римські терми», «палла».

Очікувані результати:

- знати про основні аспекти римської сім'ї та її структуру; роль жінок у суспільстві та їхній вплив на життя в античному Римі; повсякденне життя римлян та діяльність жінок у ньому;
- розуміти взаємозв'язок між родинними традиціями та соціальними ролями жінок; як статус жінки впливав на їхні обов'язки в родині та суспільстві;
- уміти аналізувати різні джерела інформації про становище жінок в Давньому Римі; висловлювати власні думки про місце жінок у римському суспільстві.

Структура уроку

- I. Організаційний момент (1 хв.)
- II. Актуалізація опорних знань, умінь та уявлень учнів. (5 хв.)
- III. Мотивація навчальної діяльності. (3 хв.)
- IV. Оголошення, представлення теми, плану та очікуваних навчальних результатів. (1 хв.)
- V. Вивчення нового матеріалу за планом. (30 хв.)

План:

1. Традиції римської сім'ї
 2. Навчання та виховання
 3. Роль жінок в античному Римі
 4. Жінки в повсякденному житті
- VI. Підбиття підсумків уроку. Перевірка очікуваних результатів. (3 хв.)
 - VII. Інструктаж щодо виконання домашнього завдання. (2 хв.)

Хід уроку

Етап уроку	Діяльність вчителя	Передбачена діяльність учнів
I. Організаційний момент.	Учитель вітається з класом, налаштовуючи на роботу: «Доброго дня, учні!»	Учні готуються до заняття.
II. Актуалізація опорних знань, умінь та уявлень учнів.	Для актуалізації знань, вчитель розпочинає бесіду : <ol style="list-style-type: none"> 1. Які основні родинні звичаї були характерні для народів Давнього Сходу та Греції? 2. Яке місце займали жінки у соціальній структурі цих цивілізацій? 	Діти відповідають на запитання.
III. Мотивація навчальної діяльності.	Для мотивації навчальної діяльності, вчитель задає проблемне запитання . Вступне слово: У Давньому Римі становище жінок було значно відмінним від становища чоловіків. Римлянки здебільшого виконували домашні обов'язки, тоді як чоловіки активно брали участь у політичному та військовому житті. Попри обмежені права, жінки мали вплив у певних сферах, однак їхня роль у суспільстві була підпорядкована патріархальним нормам.	Діти беруть активну участь в обговоренні.

	<p>Перш ніж заглиблюватися у це тему, в мене до вас є питання: як ви вважаєте, які саме обмеження щодо прав і свобод існували для римських жінок? І чим це відрізнялося від ситуації з жінками в Китаї та Греції, про яку ми дізналися на попередніх уроках?</p>	
<p>IV. Оголошення, представлення теми, плану та очікуваних</p>	<p>Тема: Становище жінок у Давньому Римі: від родинного до суспільного життя.</p> <p>План:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Римські сімейні традиції та їх вплив на навчання та виховання 2. Роль жінок в античному Римі 3. Жінки в повсякденному житті <p>Очікувані результати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • знати про основні аспекти римської сім'ї та її структуру; роль жінок у суспільстві та їхній вплив на життя в античному Римі; повсякденне життя римлян та діяльність жінок у ньому; • розуміти взаємозв'язок між родинними традиціями та соціальними ролями жінок; як статус жінки впливав на їхні обов'язки в родині та суспільстві; • уміти аналізувати різні джерела інформації про становище жінок в Давньому Римі; висловлювати власні думки про місце жінок у римському суспільстві. 	<p>Учні записують тему і план у зошит.</p>
<p>V. Вивчення нового матеріалу за планом.</p>	<p>1. Римські сімейні традиції та їх вплив на навчання та виховання</p> <p><i>Робота з мультимедійною презентацією:</i> вчитель за допомогою презентації виокремлює головну інформацію для того, щоб учні її законспектували. Після чого задає завдання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Надайте відповідь на питання: А) Яку роль у римській родині виконував глава сім'ї, і як цей вплив позначався на вихованні дітей? 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Учні записують головну інформацію та виконують завдання. 2. Учні записують головну інформацію та виконують

	<p>Б) Які основні відмінності існували між рівнями римської школи, і якого віку досягали діти на кожному з етапів навчання?</p> <p>2. Використовуючи хмарину слів, визначте, про які види мистецтва йде мова (додаток 1)</p> <p>2. Роль жінок в античному Римі</p> <p><i>Робота з мультимедійною презентацією:</i> вчитель за допомогою презентації виокремлює головну інформацію для того, щоб учні її законспектували. Після чого задає завдання:</p> <p>Використовуючи текст підручника, малюнки, а також інші матеріали, складіть розповідь «Римлянка: день із повсякденного життя» [33]. (додаток 2)</p> <p>3. Жінки в повсякденному житті</p> <p><i>Робота з мультимедійною презентацією:</i> вчитель за допомогою презентації виокремлює головну інформацію для того, щоб учні її законспектували. Після чого задає завдання: заповнити пропуски</p> <p>Посилання: https://learningapps.org/37443217</p>	<p>завдання.</p> <p>3. Учні записують головну інформацію та виконують завдання.</p>
<p>VII. Підбиття підсумків уроку. Перевірка очікуваних результатів.</p>	<p>Для перевірки очікуваних результатів, вчитель пропонує учням виконати завдання: знайти пару</p> <p>Посилання: https://learningapps.org/37443426</p>	<p>Учні виконують завдання.</p>
<p>VIII. Інструктаж щодо виконання домашнього завдання.</p>	<p>Прочитати параграф 49, виконати наступні завдання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Як ви розумієте поняття «патріархальна родина»? [33]. 2. Які права мали жінки в давньоримському суспільстві? [33]. 	<p>Учні записують домашнє завдання в щоденник.</p>

3. «Як ви розумієте слова давньоримського філософа, державного діяча Сенеки: «Шлюбний союз — перша сходинка людського суспільства» та норму Сімейного кодексу України: «Сім'я є первинним та основним осередком суспільства»? Яка думка об'єднує ці тексти? [33, с. 226].

Додаткове завдання: підготуйте презентацію на тему «Видатні жінки в Стародавньому Римі».

Додаток Г

Додаток Д

